

Σύλλογος Φιλοπροόδων Άσκλης

Η ΑΣΚΡΗ ΩΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

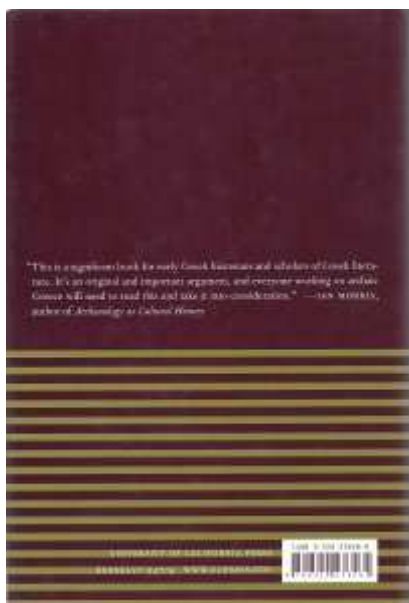
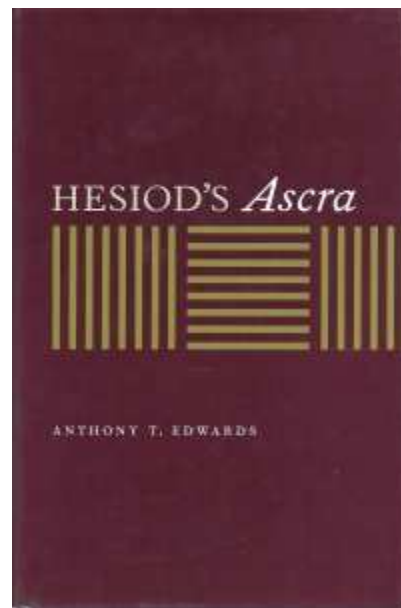
Ο Σύλλογος Φιλοπροόδων Άσκλης “Ο ΗΣΙΟΔΟΣ” προς εξυπηρέτηση του στόχου: “Προβολή της πολιτισμικής φυσιογνωμίας της αρχαίας Άσκλης” έχει αναλάβει συγκεκριμένες δραστηριότητες. Μεταξύ αυτών είναι η συλλογή κειμένων, εκδόσεων και υλικού που αναφέρεται στην Κοιλάδα των Μουσών, τον Ησίοδο, τον Κτησίβιο και την ιστορική διαδρομή του χωριού μας με τις κατά περιόδους ονομασίες του.

Το παρόν κείμενο αποτελεί ελεύθερη απόδοση του κεφαλαίου “Εσωτερικές σχέσεις στην Άσκλη”, από την μελέτη του καθηγητού **Antony Edwards** με τίτλο “*Hesiod’s Ascra*” (Η Άσκλη του Ησιόδου).

ΑΣΚΡΗΘΕΝ

Στο "Έργα και Ημέραι", ένα από τα δύο μεγάλα ποιήματα που έχουν έρθει σε μας από τον Ησίοδο, ο ποιητής γράφει για τη γεωργία και την ηθική και περιγράφει μία άσχημη διαφωνία που είχε με τον αδελφό του Πέρση σχετικά με την κληρονομιά τους. Σε αυτό το βιβλίο, ο Anthony T. Edwards αποσπά από το ποίημα μια εικόνα της κοινωνικής δομής της Άσκρας, κωμόπολη της "βόρειας" Ελλάδας, όπου ζούσε ο Ησίοδος, πιθανότατα κατά τον έβδομο αιώνα π.Χ. Με βάση τα στοιχεία των εμπορικών συναλλαγών, της αποθήκευσης τροφίμων, των αμοιβαίων κοινωνικών σχέσεων και του αγροτικού καθεστώτος, όπως τα περιγράφει ο Ησίοδος στο "Έργα και Ημέραι", ο Edwards αποκαλύπτει Άσκρα ως αυτόνομο χωριό, **που δεν ελέγχεται**

από κάποια άλλη πόλη, με λιγότερη κοινωνική διαστρωμάτωση και εσωτερική ολοκλήρωση από που παρατηρούμε ακόμη και στον Όμηρο. Υπό το πρίσμα αυτής της ανάγνωσης, η σύγκρουση μεταξύ Ησιόδου και Πέρση, προβάλλεται ως μια διαμάχη σχετικά με το απαραβίαστο των εξωτερικών συνόρων της κοινότητας και του βαθμού των αμοιβαίων υποχρεώσεων μεταξύ όσων κυκλοφορούν στο χωριό. Η "Άσκρα του Ησιόδου" απεικονίζει ευθέως την επικρατούσα στο "Έργα και Ημέραι" άποψη που είχε ο Ησίοδος, περιγράφοντας μια κοινωνία αγροτών, εξαρτώμενη από τον οικονομικό και πολιτικό έλεγχο μιας εξωτερικής ελίτ. Μέσα από την επιδέξια ανάλυσή του, ο Edwards προτείνει μια νέα αντίληψη τόσο του "Έργα και Ημέραι", όσο και της κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης της εποχής και της πατρίδας του Ησιόδου.

"Αυτό είναι ένα σημαντικό βιβλίο για τους ιστορικούς της πρώιμης Ελλάδας και τους μελετητές της ελληνικής λογοτεχνίας. Είναι ένα πρωτότυπο και σημαντικό έργο και όλοι όσοι εργάζονται πάνω στην αρχαϊκή Ελλάδα, θα πρέπει να το διαβάσουν και να το λάβουν υπόψη." (Ian Morris, συγγραφέας Αρχαιολογίας και Πολιτιστικής Ιστορίας)

Η ΑΣΚΡΗ ΩΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Περιεχόμενα	
Η Άσκη ως κοινότητα	σελίδα 5
Ο οίκος	
Το Νοικοκυριό	9
Η αποθήκευση προϊόντων	12
Η γειτονιά	
Γείτονες	15
Έρις	17
Συμμετοχικότητα	18
Ιεραρχία	27
Οι βασιλείς	44
Συμπεράσματα	50

Η ΑΣΚΡΗ ΩΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Υπεύθυνος εκδόσεως
Σύλλογος Φιλοπροόδων Άσκρας

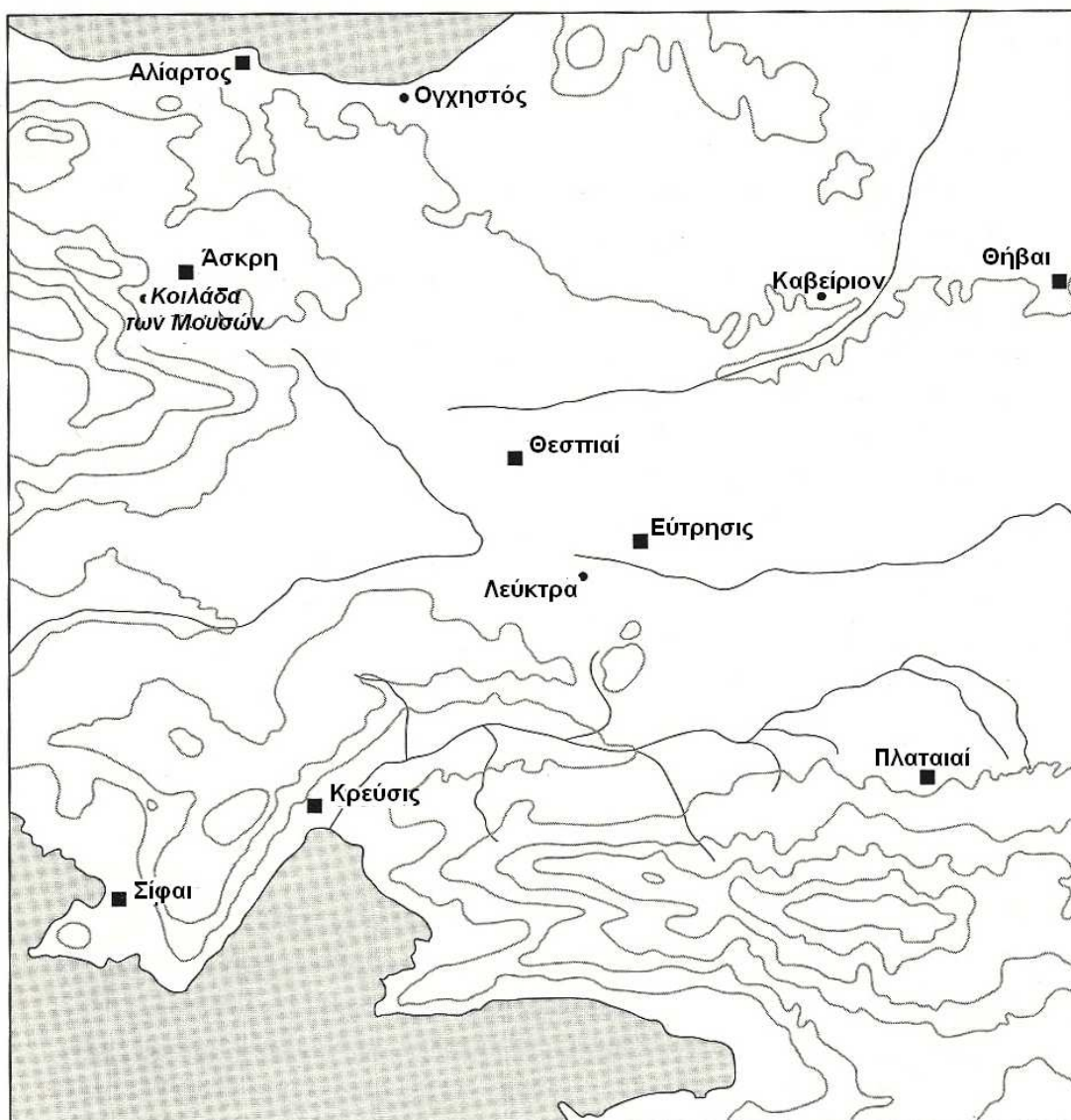
Ελεύθερη απόδοση: Χρήστος Λυμπέρης

Εκδόσεις Άσκραθεν

Copyright Σύλλογος Φιλοπροόδων Άσκρας
Άσκρα Βοιωτίας, 32002
Τηλ & FAX: 22620-67085
E-mail: ohsiodos@gmail.com

Η ΑΣΚΡΗ ΩΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Υπάρχουν ελάχιστα στοιχεία στο “ΕΠΤΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ” του Ησίοδου για να υποστηριχθεί η άποψη ότι οι ηγέτες (lords) των Θεσπιών άσκησαν επιρροή επί της Άσκρης. Θα εξετασθούν στη συνέχεια τα στοιχεία που μας δίνει ο Ησίοδος για την εσωτερική οργάνωση της δικής του κοινότητας. Στην αρχή θα διερευνηθεί η οργάνωση και οι προτεραιότητες των νοικοκυριών μεμονωμένα και στη συνέχεια το σχήμα της ολοκλήρωσης (ενοποίησης) αυτών των ανεξάρτητων νοικοκυριών σε πιο σύνθετες δομές.

Νοτιοδυτική Βοιωτία, φαίνεται η θέση της Άσκη στον Ελικώνα και μερικοί από τους γύρω οικισμούς.

Αυτό όμως δεν σημαίνει, ότι η εσωτερική δομή της Κοινότητας εκλαμβάνεται ως ανεξάρτητη από τις σχέσεις της με τον έξω κόσμο(πέρα των ορίων της). Στην πραγματικότητα, εξετάζονται οι δύο όψεις του Κοινοτικού σχήματος (εσωτερική και εξωτερική) ως αλληλοεξαρτώμενες σε μεγάλο βαθμό, τέτοιο που πρακτικά να σημαίνουν δύο τρόπους υποβολής της ίδιας ερώτησης. Αυτό σημαίνει ότι, εάν η Άσκη ήταν στην πράξη μια αγροτική κοινότητα υπό την κυριαρχία μιας εξωτερικής ελίτ, τότε θα αναμενόταν να εντοπιστεί μια ζωή χωρική κατευθυνόμενη (ελεγχόμενη, ρυθμιζόμενη) από συγκεκριμένους θεσμούς και σχήματα συνήθους συμπεριφοράς, συμπληρωματικά με τον έξω κόσμο. Η πρόκληση στο παρόν στάδιο είναι κατά πόσον οι θεσμοί και τα σχήματα συμπεριφοράς, ως περιγράφονται από τον Ησίοδο , αντιστοιχούν σε ένα αγροτικό χωριό ή σε μία αυτόνομη γεωργική κώμη, πράγμα που υποστηρίζεται από τον καθηγητή Antony Edwards.

Ο καθηγητής Victor Magagna αναφερόμενος στις αγροτικές Κοινότητες (κοινότητες των σιτηρών) εξετάζει τις σχέσεις των καλλιεργητών και της ελίτ, (εξωτερικές σχέσεις μεταξύ των αγροτικών κοινοτήτων και της ελίτ) και εστιάζει περισσότερο στα εσωτερικά χαρακτηριστικά τέτοιων διαρρυθμίσεων, οι οποίες ορίζουν και οργανώνουν τις ίδιες. Ο Magagna αναλύει πως τα νοικοκυριά εντάσσονται σε ένα πιο σύνθετο , αλληλοεξαρτώμενο σύνολο παρά τα ίδια τα νοικοκυριά ξεχωριστά. Το ιδιαίτερο σχήμα που παρουσιάζεται σε αυτές τις Κοινότητες προκύπτει άμεσα από τις συνθήκες που τις καθιστούν αγροτικές: ονομαστικά η εκμετάλλευση τους από μια εξωτερική ελίτ. Ο ίδιος μελετητής ισχυρίζεται ότι, η αγροτιά δεν υπάρχει κατά ένα φυσικό τρόπο, αλλά μάλλον δημιουργείται από την ισχύ την οποία μια εξωτερική ελίτ (προύχοντες της πόλεως) είναι ικανή να ασκήσει σε μια αγροτική Κοινότητα (κοινωνία). Η συνθετικότητα / περιπλοκότητα που περιγράφει ο Magagna (η ολοκλήρωση των νοικοκυριών μέσω των κοινωνικών συμφερόντων και η παρουσία τους εντός του χωριού σ' επίπεδα ιεραρχίας) είναι το αποτέλεσμα περιοριστικών δυνάμεων, η ασκούμενη πίεση επί των κοινοτήτων σίτου από μια εξωτερική ελίτ, δια μέσου των απαιτήσεων που η ελίτ επιβάλλει στους πόρους της κοινότητας.

Ο καθηγητής Magagna υποστηρίζει ότι η μορφή «της κοινότητας σίτου» (community of grain) πηγάζει κυρίως από μια δυναμική αντίληψη της εδαφικότητας (των ορίων). Τα όρια του χωριού περικλείουν εντός αυτών τις ωφέλειες των μελών του χωριού και την νομιμοποίηση των λαϊκών παραδόσεων. Στην καρδιά της αντίληψης περί κοινοτικού μέλους στέκονται: πρώτον η υποχρέωση της υπακοής στους κανόνες της κώμης/χωριού κατ'ελάχιστο δια συμμετοχής σε κοινοτική εργασία σε κρίσιμα στάδια της αγροτικής περιόδου και δεύτερον μια ανταποδοτική διεκδίκηση επί των πόρων της κοινότητας.. Οι δύο λειτουργίες, κατανομή έργου και οργάνωση παραγωγής, με πολύ ζήλο προστατεύονται έναντι εξωτερικών παρεμβάσεων πέραν των ορίων του χωριού. Αυτός ο βαθμός αλληλεξάρτησης και συνεργασίας εντός της κοινότητας / του χωριού, επιβάλλεται δια της τοπικής ιεραρχίας. Μέσω των χαρα-

κτηριστικών της κοινοτικής ζωής, όπως κοινοτική εργασία, κατανομή των πόρων της κοινότητας και ιεραρχία, η αγροτική κοινότητα αποκαλύπτει τις διαδικασίες της πολιτικής ολοκλήρωσης και κοινωνικής στρωμάτωσης εντός αυτής. Αμφότερες οι διαδικασίες προϋποθέτουν την επίταση της υπόστασης της διοίκησης. Το συγκεκριμένο σχήμα των θεσμών, επιπλέον, δηλώνει μια καθοριστική ισορροπία μεταξύ της καταπίπτουσας οικονομίας των νοικοκυριών και της πολιτικής οικονομίας της κοινότητας (at-large), μια πολιτική οικονομία, η οποία είναι διαμορφωμένη από την θέση της στην ευρύτερη πολιτική οικονομία πέραν των συνόρων του χωριού.

Η καταστατική ασφάλεια για τους κατοίκους εφαρμοζόταν μέσα από κάποιο σχήμα ιεραρχίας και αναγκαστικά απαιτεί ένα μηχανισμό κοινωνικών αποθηκών, κάποια διαρρύθμιση κυκλοφορίας των αγαθών, κατά κύριο λόγο των τροφίμων, μεταξύ των νοικοκυριών για μια μεγάλη χρονική περίοδο. Έχει υποστηριχθεί ότι ο Ησίοδος δεν παρέχει μαρτυρία για τέτοιες ρυθμίσεις μεταξύ των κατοίκων της Άσκρης και μιας εξωτερικής ελίτ.

Ο καθηγητής Sahlin εξετάζοντας πιο απλούς κοινωνικούς σχηματισμούς από εκείνους της αγροτικής κοινωνίας διαχωρίζει μεταξύ **γενικευμένης και ισόρροπης αμοιβαιότητας**. Η παρεχόμενη βοήθεια κάτω από την γενικευμένη αμοιβαιότητα εγείρει μια αντίστροφη υποχρέωση, χωρίς όμως προσδιορισμένο χρονικό όριο ή προσδοκία πλήρους εξόφλησης (ανταπόδοσης). Αδυναμία αμοιβαιότητας δεν επισύρει αναγκαστικά την διακοπή της βοήθειας. Στο επίπεδο της ατομικής οικονομίας (νοικοκυριό) η γενικευμένη αμοιβαιότητα είναι το σύνηθες: Τα παραγόμενα τρόφιμα από τους κατοίκους αποτελούν συνεταιριστικό προϊόν στο οποίο συμμετέχουν όλα τα μέλη της κοινότητας/χωριού χωρίς σκέψη για επακριβή τακτοποίηση των λογαριασμών. Σε υψηλότερα δομικά επίπεδα από εκείνο του νοικοκυριού η γενικευμένη αμοιβαιότητα εμφανίζεται ως συνεταιριζέσθαι, ένα σχήμα κοινοτικής αποθήκευσης στο οποίο τα αγαθά επαναδιανέμονται μέσω της μεταβίβασης των στα χέρια μεμονωμένων προσώπων τα οποία στη συνέχεια τα κυκλοφορούν. Ένα τέτοιο σύστημα αμοιβαιότητας αποτελεί μια κεντρική λειτουργία της πολιτικής οικονομίας, καθορίζει στο δικό της πλαίσιο ένα κοινοτικό σύννορο και δημιουργεί ιεραρχία στο πρόσωπο της επαναδιαμονής.

Σε αντιπαράβολή με την γενικευμένη αμοιβαιότητα **η ισόρροπη αμοιβαιότητα συνιστάται σε μεταφορά αγαθών μεταξύ δύο ατόμων**.

Η ανταπόδοση (ανταλλαγή) χωρίς καθυστέρηση στην ίδια αξία είναι το σύνηθες. Η αδυναμία/αποτυχία να ανταποδίδουμε, τερματίζει την συναλλαγή. Αυτά τα δύο σχήματα αμοιβαιότητας (γενικευμένη - ισόρροπη) ορίζουν στο επίπεδο της κοινότητας αντιτιθέμενες σχέσεις μεταξύ των αναγκών επιβίωσης και των εσωτερικών οικονομιών. Η επέκταση της γενικευμένης αμοιβαιότητας πέραν των νοικοκυριών κατ' ανάγκη αλλάζει την ισορροπία μεταξύ των εσωτερικών και των πολιτικών οικονομιών. Προκειμένου να αποκτηθεί πρόσβαση στους πόρους της κοινότητας /χωριού, τα νοικοκυριά πρέπει να παραχωρήσουν ένα μέρος της κυριότητας επί των προϊόντων τους.

Καθώς δε η πολιτική οικονομία διευρύνεται, η αυτονομία της εσωτερικής οικονομίας εξασθενεί.

Εάν η Άσκη του Ησιόδου είναι ένα αγροτικό χωριό, μια κοινωνία δημητριακών υπό την εποπτεία των βασιλέων των Θεσπιών, τότε θα αναμένονται και σχετικοί εποπτικοί μηχανισμοί. Οπότε ευλόγως ακολουθούν τα παρακάτω ερωτήματα:

1. Οι κάτοικοι της Άσκης συνδέονταν μεταξύ τους με σχέσεις γενικευμένης αμοιβαιότητας;

2. Μπορεί η πολιτική οικονομία να ασκήσει ουσιαστική επιρροή στην λειτουργία της τοπικής/περιορισμένης οικονομίας;

3. Παρουσιάζει η Άσκη πολιτική ολοκλήρωση και κοινωνική στρωμάτωση με την κοινωνία των δημητριακών και η τοπική διοίκηση δείχνει το αντίστοιχο επίπεδο ένταξης;

Ο ΟΙΚΟΣ (ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟ)

Αν και ο Ησίοδος μνημονεύει το χωριό της Άσκρης αυτή παρουσιάζεται, ως μια κοινωνική μονάδα, ως ΟΙΚΟΣ, το σπίτι και το νοικοκυριό μαζί. Στους στοίχους του ποιήματος « ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ», ο ποιητής αντιλαμβάνεται το νοικοκυριό σχεδόν αποκλειστικά στην παραγωγική του διάσταση, ως άτομα οργανωμένα να εργασθούν. Έτσι στους στοίχους 405-409 ο Ησίοδος συμβουλεύει τον Πέρση, πρώτον να αποκτήσει σπίτι, μια γυναίκα και ένα άροτρο βοδινό και να συσκευάσει τα εργαλεία του στο σπίτι, έτσι ώστε να μην έχει ανάγκη δανεισμού από τους άλλους θέτοντας έτσι την επιτυχία του σε κίνδυνο.¹

Ο Ησίοδος λέγει ελάχιστα για την γυναίκα/σύζυγο. Οι γυναίκες εμφανίζονται χωρίς ρόλο στην αγροτική εργασία, αν και ο ίδιος σημειώνει την εμπλοκή τους στην υφαντική (στίχοι 63-64,779,536-8). Οι θέσεις του Ησίοδου για τα παιδιά αποκαλύπτουν μια πλήρως ωφελιμιστική προσέγγιση /αντίληψη. Συμβουλεύει στους στίχους 376-378 να αποκτάται ένας μοναχογιός προκειμένου να μη διαμοιράζεται η συσσωρευμένη περιουσία/πλούτος². Συμπληρώνει όμως αμέσως ότι με περισσότερους υιούς /παιδιά είναι δυνατόν να αυξηθεί και να ενισχυθεί το οικογενειακό εισόδημα(στίχοι 379-380). Είναι φανερό ότι ο Ησίοδος στο σημείο αυτό, βλέπει τα παιδιά ως εργατικό δυναμικό.

Στην περιγραφή του για την εποχή του σιδήρου ο Ησίοδος παρουσιάζει ως ένα σύμπτωμα (ιδιαιτερότητα) εξαχρείωσης, τα παιδιά να μην ενδιαφέρονται για τους ηλικιωμένους γονείς, (στίχοι 187-188) να μην αποδίδουν σ'αυτούς τα όσα ξόδεψαν για να τους μεγαλώσουν. **Εδώ τα παιδιά προσεγγίζονται με όρους οικονομικού πλεονεκτήματος.** Οι δούλοι μνημονεύονται αρκετά συχνά ώστε να μην υπάρχει αμφιβολία για την θέση τους στα νοικοκυριά. Αυτοί οι άνδρες δούλοι (ο Ησίοδος δεν κάνει μνεία δούλων κών³)εμφανίζονται ως εμπλεκόμενοι στις αγροτικές δουλειές. Ο Ησίοδος πολύ συνοπτικά αναφέρεται σε **ενοικιαζόμενη εργασία**. Στους στίχους 602-603 συμβουλεύει για τη μίσθωση ενός άνδρα και μιας εργάτριας σε ετήσια βάση. Μπορεί κανείς να υποψιαστεί ότι άπαξ και το νοικοκυριό είχε συγκεκριμένο αριθμό δούλων, ένας θήτης ήταν πιο ελκυστικός παρά ένας επιπλέον δούλος διότι αυτός παρείχε στον γεωργό εργασία, η οποία πιο εύκολα ανανεωνόταν

---

¹ Εδώ πρέπει να σταθούμε στο ερώτημα πως πράγματι ο Ησίοδος έβλεπε τη γυναίκα στην εποχή του. Ως δούλη εμπλεκόμενη στις γεωργικές εργασίες ή ως ισότιμο συνεργάτη τους άνδρα στην καλλιέργεια της γης;

² Για να μην παρεξηγηθεί ο Ησίοδος θα πρέπει να διαβάσουμε με προσοχή τον στίχο 378-379: “αλλά και σε παιδιά μπορεί να δώσει ο Ζεύς πλούτη γιατί πιο πολλή είναι η φροντίδα των πολλών και πιο μεγάλο το αποθήκισμα”.

³ Ο Όμηρος κάνει μνεία ολίγων ανδρών δούλων. Δεν ενδιαφέρεται για το τι συμβαίνει στους αγρούς, ενώ Ο Ησίοδος δεν ενδιαφέρεται για το τι συμβαίνει στο σπίτι.

από έτος σε έτος. Συγκεκριμένες επικίνδυνες εργασίες που δεν απαιτούσαν μεγάλη εμπειρία ανατίθετο σε ενοικιαζόμενη / μισθοδοτούμενη εργασία.

Ο Ησίοδος συνιστά για τη σπορά και την καλλιέργεια γης άνδρες σαραντάρηδες, ώριμους να επικεντρώνουν τα μυαλά τους στην εργασία τους, διότι η προσοχή ενός νεότερου άνδρα έχει αρχίσει να διασπάται. **Η επίμονη αναφορά του Ησιόδου στη ηλικία δηλώνει ότι ο καλλιεργητής / αγροκτηματίας είναι σε θέση να προβεί σε επιλογή μεταξύ των διαθέσιμων υποψηφίων.** Η σταθερή τοποθέτηση του Ησιόδου στην πρόταση του υποδηλώνει ότι, ο ιδιοκτήτης γεωργός έχει την ελευθερία επιλογής επί του θέματος και ότι πιθανώς να πρόκειται για μισθούμενη εργασία. (πιθανώς ο σπορέας να είναι δούλος. Ιδέ και στίχους 459-461). Εάν έτσι έχουν τα πράγματα, θα πρόκειται για εργάτες μισθούμενους μόνον για περιορισμένο χρόνο προκειμένου να απαλύνει την πίεση του χρόνου της καλλιεργητικής περιόδου.

Η προειδοποίηση του Ησιόδου ότι οι νεώτεροι εύκολα εκτρέπουν την προσοχή τους από το εκτελούμενο έργο προς τους συνομηλικούς τους, προϋποθέτει μια σκηνή πολλών γεωργών εργαζόμενων εγγύς αλλήλων, που ο ένας βλέπει τον άλλον. Εάν φαντασθούμε ότι αυτή η εικόνα αντιπροσωπεύει την κοινοτική εργασία στο κτήμα ενός γεωργού τότε η συμβουλή του Ησιόδου να βρεθεί ένας γεωργός σαραντάρης αποκτά νόημα. Ο καλλιεργητής όμως δύσκολα θα μπορέσει να επιβάλλει μια τέτοια απαίτηση σε ένα σχήμα συνεργατικής εργασίας εκτελούμενης από τους συγχωριανούς. Το πιθανότερο είναι πως ο ποιητής φαντάζεται διάφορα μικρά κτήματα ανήκοντα σε διαφορετικούς καλλιεργητές. Η περιγραφή δεν παρέχει ένδειξη ότι όταν οι καλλιεργητές αντιμετώπιζαν έλλειψη χεριών οι γείτονες εργάζονταν συναινετικά ο καθένας στα κτήματα του άλλου. Μάλλον τότε στρέφονται σε μίσθωση εργατών οι οποίοι ευρίσκονται έξω από τα όρια του ΟΙΚΟΥ και των εσωτερικών υποχρεώσεων. (Προφανώς εκείνος που προσλαμβάνεται έχει χρόνο και υπολείπεται της αναγκαίας γης και εισοδήματος για να υποστηρίξει το νοικοκυριό του).

Ο πυρήνας της προσφοράς της αγροτικής εργασίας αποτελείται από τον ίδιο τον καλλιεργητή, τα παιδιά του, ηλικίας για ανάληψη εργασίας, και τους δούλους. Μετά υπάρχει και η μακροπρόθεσμη εργασία, οι θήτες και εριθοί και η βραχυπρόθεσμη εργασία.

Ο βαθμός εξάρτησης των νοικοκυριών από τα προϊόντα των εξειδικευμένων τεχνιτών παραμένει ασαφής. Ο Ησίοδος μνημονεύει μόνο ένα απλό έργο το οποίο απαιτεί τις υπηρεσίες ενός έμπειρου τεχνίτη για τη σύνδεση των τμημάτων του αρότρου στον κορμό του. Ο γεωργός μπορεί να κάνει από μόνος του το υπόλοιπο της εργασίας της άροσης. **Ο βαθμός εξάρτησης ενός Ασκραίου, όπως ο Ησίοδος, που θα μπορούσε να έχει βασιστεί στις υπηρεσίες ενός ξυλουργού ή αγγειοπλάστη που μνημονεύεται στη εισαγωγή του ποιήματος(στίχοι 25-26) είναι δύσκολο να εκτιμηθεί.** Ζούσαν αυτοί οι τεχνίτες στην Ασκη ή ήταν πλανόδιοι; Εάν ήταν Ασκραίοι τότε ασκούσαν την τέχνη τους συνεχώς ή μόνον κατά την καλλιέργεια της γης; Η αναφορά

στα δρεπάνια (στίχοι 573) και εργαλεία κοπής σιδηρών εργαλείων (στίχοι 420) προϋποθέτει τις εμπειρίες σιδηρουργού του οποίου το σιδηρουργείο μνημονεύεται στους στίχους 493-495 ως καταφύγιο του χειμώνα. Πάλι παραμένει αβέβαιο εάν ο Ησίοδος έχει στο μυαλό του τον τεχνίτη ως πλήρους απασχόλησης ή μερικώς απασχολούμενο ειδικό ο οποίος φτιάχνει και επισκευάζει διαρκούντος του χειμώνα , της χαλαρής περιόδου χρησιμοποίησης των σιδερένιων εργαλείων στο χωριό. Εάν είναι ασφαλές να γενικεύσουμε από το παράδειγμα του τεχνίτη που απαιτείται για άροση τότε και οι συμπολίτες του βασίζονταν στην δική τους εργασία το μέγιστο δυνατό και έπειτα στρέφονταν προς τους τεχνίτες για εξειδικευμένη εργασία.

ΑΠΟΘΗΚΕΥΣΗ

Ο οίκος ως φυσική κατασκευή, κτήριο, συνδέεται στο μυαλό του Ησίοδου με τη συσσώρευση δημητριακών/σιταριού. Σε προειδοποίηση προς τον αδελφό του Πέρση, συνιστά να επιδεικνύει μειωμένο ενδιαφέρον προς άλλες επιδιώξεις, όταν δεν έχει στις αποθήκες του σπιτιού στάρι ενός έτους. Ιδέ και στίχους 30-32. Δεν είναι σαφές αν ο Ησίοδος αναφέρεται εδώ απλώς σε αρκετό στάρι για ένα έτος, έως τον επόμενο θερισμό, ή σε ένα πραγματικό πλεόνασμα, πέραν εκείνου που θα καλύψει τις ανάγκες μέχρι την επόμενη συγκομιδή, το οποίο θα λειτουργήσει ως επικάλυψη σε περίπτωση μελλοντικών στερήσεων σοδειάς. Οι Halstead και Jones (1989) παρατηρούν σε μελέτη τους περί της παραδοσιακής γεωργίας σε δύο ελληνικά νησιά ότι οι γεωργοί σκοπεύουν σταθερά να κατέχουν ένα ετήσιο πλεόνασμα σίτου(δηλαδή άνω και πέρα εκείνου που απαιτείται για το τρέχον έτος , έως την επόμενη συγκομιδή) ως ανάχωμα δηλαδή σε ενδεχόμενη άσχημη χρονιά. Ο Gallant(1991) υποστηρίζει ότι οι αρχαίοι γεωργοί στόχευαν στη συσσώρευση εφεδρικής τροφής 10 έως 16 μηνών. Ο Gallant παραδέχεται ότι οι τεχνικές αρχαίας αποθήκευσης διακινδυνεύουν υψηλές απώλειες από έντομα, ζώα και σκόνη. Οι Forbes και Foxhall(1995) υποστηρίζουν ότι:

- Οι παραδοσιακές μέθοδοι αποθήκευσης, αναπτυχθείσες στη διαδρομή πολλών γενεών, ήταν πιο αποτελεσματικές από ότι τις αξιολογεί / αποτιμά ο Gallant.
- Ο αναποφλοιώτος σίτος, συνήθης καλλιέργειας στην αρχαιότητα αντιστέκεται καλύτερα στα έντομα, παρά ο αποφλοιωμένος που χρησιμοποιείται σήμερα.

Στη μελέτη τους για τα σύγχρονα Μέθανα βρήκαν ότι, οι καλλιεργητές στοχεύουν σε αποθήκευση τροφής για τις ανάγκες ενός έτους πέραν των αναγκών τρέχοντος έτους. Έτσι κι αλλιώς διατηρούν αποθηκευτική χωρητικότητα πέρα από τα παραπάνω.

Ο Ησίοδος επανειλημμένα υποστηρίζει και αναδεικνύει τη συσσώρευση της σοδειάς εντός του σπιτιού. Για παράδειγμα στους στίχους 475-476 συγχαίρει τον Πέρση για την καλή σοδειά ως αποτέλεσμα των συμβουλών του: «και πιστεύω πως θα είσαι ευχαριστημένος που θα τραβάς τρόφιμα τα οποία θα βρίσκονται το σπίτι σου». Επίσης συμπληρώνει στους στίχους 600-601 «και όταν πια όταν όλη σου τη σοδειά αποθηκέψεις και τακτοποιήσεις μέσα στο σπίτι σου σε συμβουλεύω να βρεις δούλο χωρίς οικογένεια και δουλεύτρα χωρίς παιδιά. Δουλεύτρα με παιδιά είναι μπελάς». Αυτό το θερισμένο, λιχνισμένο και αποθηκευμένο στάρι ασφαλές εντός του σπιτιού συνιστά κατά τον Ησίοδο ασφάλιση στο πιο θεμελιώδες σχήμα , μια διαβεβαίωση ότι θα υπάρχει αρκετή τροφή για τους μήνες μέχρι την επόμενη συγκομιδή (Ιδέ και στίχους 299-307,477-478,576-577 και 361-364). Στην πράξη ο Ησίοδος συνιστά όπως μετά το λίχνισμα ο γεωργός να διαθέτει σκύλο φύλακα καλά τρεφόμενο , προκειμένου να τον προστατεύσει από κλέφτες.(στίχοι 614-15).

Η αποθήκευση της σοδειάς παρουσιάζεται ως το κέντρο του γενικευμένου θέματος στα «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» ότι, η συσσώρευση και η λιτότητα συνιστούν ένα φράγμα έναντι μελλοντικών αναγκών. Έτσι ο Ησίοδος συμβουλεύει όπως ο καθένας να διαθέτει ένα δεύτερο άροτρο σε περίπτωση που θα χαλάσει το πρώτο (στίχοι 432-434, 427-429), να κατέχει ξυλεία για το κάρο του (στίχοι 455-457), και να συμβουλεύει τους δούλους του, όπως κτίσουν ένα διαμέρισμα διαβίωσης των στη διάρκεια του καλοκαιριού(στίχοι 502-503). Οι στίχοι 455-457 502-503 επισύρουν την προσοχή για μη αναβλητικότητα. Το ζήτημα αυτό αποδίδεται ξεκάθαρα στους στίχους 410-413, όπου ο Ησίοδος προειδοποιεί πως ο αναβλητικός δεν θα γεμίσει τις αποθήκες του.

Ο χρόνος καθαυτός είναι κάτι που θα πρέπει να χρησιμοποιείται με σύνεση και να μην σπαταλιέται, προκειμένου να αποφευχθεί η καταστροφή(στίχοι 409,479-492). Ο Ησίοδος ομοίως θεωρεί την **αγρανάπαυση** ένα είδος εξοικονόμησης: η αγρανάπαυση εξασφαλίζει μια αξιόπιστη και άφθονη εσοδεία αργότερα (στίχοι 462-464). Στην αρχή της περιγραφής εκθειάζονται όλα τα πλεονεκτήματα από την κατοχή όλων των αναγκαίων προς το ζειν (στίχοι 361-369). Ο Ησίοδος προβάλλει την αρχή ότι έστω και αν κάποιος συσσωρεύσει λίγο κατ' ολίγο, στο τέλος θα κατέχει μεγάλη ποσότητα. Αυτή η φανερή προτροπή αποταμίευσης συνοδεύεται με συμβουλή περί λιτότητας *«Παίρνε ελεύθερα όταν το πιθάρι είναι στην αρχή ή στο τέλος, αλλά στην μέση να παίρνεις με οικονομία»*, διότι η οικονομία στο πάτο του πιθαριού είναι πράξη απελπισίας. Ο Ησίοδος έχει στο μυαλό του ένα πιθάρι του οποίου ο λαιμός και ο πάτος στενεύουν ως προς το μεσαίο τμήμα του πιθαριού και ως εκ τούτου συνιστά την φειδώ κατά την ανάλωση του κύριου όγκου των προς το ζην διατιθέμενων πόρων, προκειμένου να αποφευχθεί η λιτότητα, όταν πια θα είναι αργά να κάνει οικονομία.

Ο Ησίοδος όχι μόνο παροτρύνει τους γεωργούς για την επιμέλεια της γεωργικής εργασίας ως ανάγκη επιβίωσης, αλλά και την προσεκτική αποθήκευση των προϊόντων βήμα προς βήμα για την κάλυψη μελλοντικών αναγκών. **Αυτή η προνοητικότητα σχετικά με την αποθήκευση και την οικονομική χρήση ξεπερνά την εποχή του Ησίοδου και έχει γενική εφαρμογή στην τροφή, την πιο αβέβαιη και αναγκαία απαίτηση της ζωής.** Πράγματι ο καθηγητής A.Edwards υποστηρίζει ότι και το εμπόριο θα πρέπει να θεωρηθεί ως μια στρατηγική έμμεσης αποθήκευσης για τη διατροφή των ζώων και ακόμη για την εκτέλεση εορτών. Η θεμελιώδης πρόκληση για τα νοικοκυριά ήταν η εξασφάλιση της επιβίωσης των. Κάτω από το καθεστώς της Μεσογειακής γεωργίας με την ετήσια διακύμανση της βροχόπτωσης, η αποθήκευση ενός πλεονάσματος αποτελούσε μια απόλυτη αναγκαιότητα. Όσο η κοινότητα επιτύγχανε απλότητα διαδικασιών και μικρότερη αλληλεξάρτηση γινόταν μεγαλύτερη η εμπιστοσύνη των νοικοκυριών στα δικά τους πλεονάσματα και το αποθηκευτικό δυναμικό.

Ο Ησίοδος προβάλλει την ανάγκη αυτοπεποίθησης προσαρμοσμένης σε μια κοινωνία στην οποία κάθε νοικοκυριό πρέπει να είναι έτοιμο να

αναλάβει την ευθύνη για την δική του επιβίωση. Ο ποιητής προσεγγίζει το νοικοκυριό καθαρά ως μια οικονομική μονάδα, ως αγροτική εργασία. Ο οίκος προετοιμάζεται να αγοράσει όλες τις δικές του εργασιακές ανάγκες και επεξεργάζεται και αποθηκεύει όλα τα τρόφιμα που οι εργάτες μπορούν να παράγουν. Η μομφή του Ησίοδου προς τα παιδιά εκείνα που αρνούνται να αποπληρώσουν προς τους ηλικιωμένους γονείς τους (στίχοι 187-188) το κόστος της ανατροφής των, οδηγεί στην εκτίμηση, ότι **το νοικοκυριό διέπει μια γενικευμένη ανταπόδοση εντός των ορίων του**. Η επιβίωση του νοικοκυριού γίνεται η κορυφαία επιδίωξη του γύρω από την οποία οργανώνεται η οικονομία. Ο οίκος (νοικοκυριό και αποθήκες) εμφανίζεται να οργανώνεται όπως αποκτήσει όσο γίνεται περισσότερο ένα βαθμό ανεξαρτησίας και αυτάρκειας κατά το δυνατό. Η προτεραιότητα που αποδίδει ο Ησίοδος στον οίκο είναι πλήρως σύμφωνη όχι μόνο με τις αγροτικές κοινωνίες αλλά και με τα απλούστερα κοινωνικά σχήματα, όπως περιγράφονται από τον Johnson. Πρέπει να εξετασθεί εάν ο Ησίοδος παρέχει κάποια ένδειξη για τακτική ή υποχρεωτική συνεργασία ή αλληλεξάρτηση σε υψηλότερο επίπεδο κοινωνικής οργάνωσης πέραν του κάθε οίκου. Πού όμως εγκαθιστά ο Ησίοδος ισορροπία μεταξύ της οικογενειακής και πολιτικής οικονομίας; Πόσο πέραν του μεμονωμένου νοικοκυριού χαράσσεται το όριο μεταξύ γενικευμένης αμοιβαιότητας και ισορροπημένης αμοιβαιότητας; Ποια είναι η βάση για την ιεραρχία στην Άσκη και πόση εξουσία μπορούν οι κοινοτικοί άρχοντες να ασκούν στα μεμονωμένα νοικοκυριά; Βάζοντας αυτές τις ερωτήσεις της πολιτικής ολοκλήρωσης και διαστρωμάτωσης εγείρεται επίσης η υπόθεση της έκτασης του αγροτικού συστήματος / καθεστώτος το οποίο περιγράφει ο Ησίοδος.

ΓΕΙΤΟΝΙΑ

Οι γείτονες

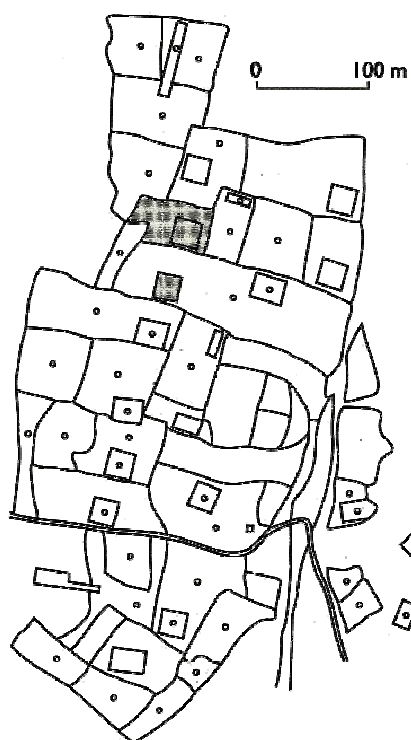
Η αναφορά του Ησίοδου μόνο στο χωριό του την Άσκρα (στίχοι 633-640) μας διαβεβαιώνει ότι ο κόσμος που περιγράφει στα «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» είναι αυτής της κοινότητας, μια συγκέντρωση νοικοκυριών με την αντίληψη συγκατοίκησης σε μια τοποθεσία. Ο Ησίοδος πουθενά αλλού δεν αναφέρεται στην Άσκρα ή ακόμη σε κάποιο χωριό(κώμη). Μάλλον αυτός ομιλεί για γείτονες. Δεν είναι σαφές εάν η γειτονιά είναι ταυτόσημη με το χωριό ή αποτελεί κομμάτι του χωριού. Εάν δεχθούμε το δεύτερο τότε η γειτονιά θα πρέπει να εμφανίζεται ως η πιο σημαντική κοινωνική μονάδα και μπορούμε να φανταστούμε την Άσκρα ως συγκέντρωση μονάδων μικρότερων ομάδων κατοίκων, η καθεμιά των οποίων συνιστά μια γειτονιά. Υποψιάζεται ο Antony Edward ότι γείτονες και Άσκραίοι είναι ένα το ίδιο.

Το πιο σημαντικό που έχει να πει ο Ησίοδος για τις γειτονιές εμφανίζεται στους στίχους 342-360, όπου κυριαρχεί η αρχή της αμοιβαιότητας. Εάν συμβεί στο χωριό κάτι αναπάντεχο ο γείτονας θα τρέξει στα κτήματα πριν από τους συγγενείς(στίχοι 344-345). Συμβουλεύει να καλείς τον φίλο σε συμπόσιο ιδιαίτερα κάποιον που ζει κοντά σου. Ένας κακός γείτονας είναι τόσο μεγάλη συμφορά, όσο μεγάλος θησαυρός είναι ο καλός γείτονας. Κερδίζει όποιος έτυχε να έχει καλό γείτονα(346-347). Ένα βόδι δεν θα χαθεί εκτός αν ο γείτονας είναι αμελής/κακός. Η σειρά των παραδειγμάτων του Ησίοδου εμφανίζει μια εικόνα ευκαιριακής βοήθειας μεταξύ γειτόνων-σε περίπτωση συμφοράς του χωριού ή για το ζώο που διέφυγε/δραπέτευσε ή έχει χτυπήσει. Αυτές είναι ατυχίες που κανένας δεν μπορεί να προβλέψει πλην όμως απαιτούν αποφασιστική αντίδραση. Ακόμη ο Ησίοδος δεν μας δίνει μαρτυρία για συστηματοποιημένη συνεργασία μεταξύ γειτόνων σε μικροδουλειές αλλά περιορίζεται μόνον σε ευκαιριακή και έκτακτη βοήθεια.

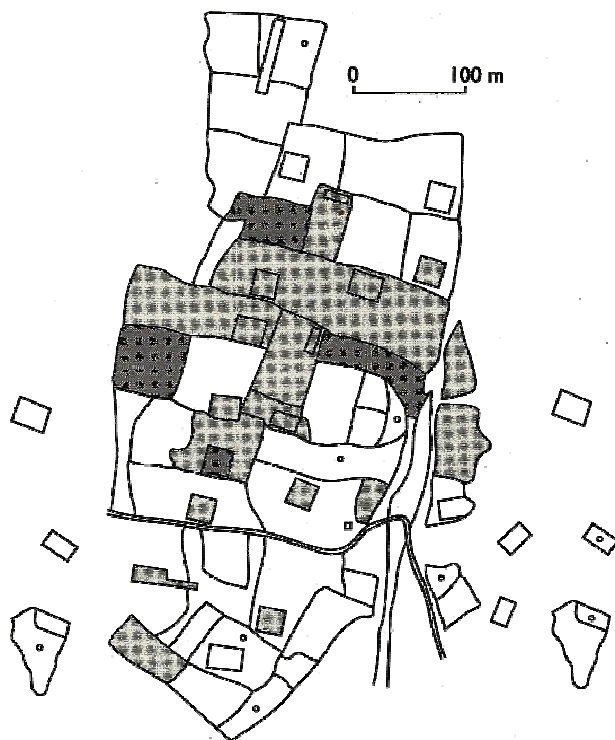
Η αίσθηση ότι η γειτονιά αποτελεί ένα αυτόνομο κοινωνικό κόσμο ενισχύεται στους στίχους 700-701, όπου ο Ησίοδος συνιστά επιλογή συζύγου από εκείνες που κατοικούν κοντά και υποδεικνύει τους γείτονες ως το ακροατήριο που διασκεδάζει για το όνειδος της απιστίας συζύγου. Η φιλία μεταξύ γειτόνων εκφράζεται μέσα από κοινό γεύμα αλλά δεν μπορεί να θεωρούνται δεδομένες οι σχέσεις συνεργασίας μεταξύ γειτόνων. Ο γείτονας μπορεί να επιφέρει μεγάλη βλάβη εάν κατέχεται από ανάλογη ροπή(346-347). Αν και οι γείτονες έχουν πολλά να κερδίσουν από τη συνεργασία, τέτοια συμπεριφορά εξαρτάται από την καλή θέληση του καθενός παρά από ρητή κοινωνική δέσμευση/υποχρέωση. Ενώ η σχέση μεταξύ γειτόνων είναι περιορισμένη, ωστόσο παραμένει το κύριο σχήμα συνδέσμου έξω από τα νοικοκυριά. Ο Ησίοδος χρησιμοποιεί τη λέξη φίλος/φιλῶ για να περιγράψει μια σχέση η οποία είναι μεταβλητή, επιλεκτική και η οποία στηρίζεται επάνω σε μοναδικές παραστάσεις.

Γεωμετρική/Αρχαϊκή

Κλασική/Πρώτη Ελληνιστική

Χάρτες με κτίσματα της Άσκη, στην περιοχή της Επισκοπής, κατά την γεωμετρική/αρχαϊκή περίοδο και κατά την κλασική/Ελληνιστική περίοδο. Όσο πιο σκούρα είναι τα πεδία, τόσο πιο πυκνά τα κτίσματα. Όπου υπάρχει "Ο" είναι γνωστή η κατοίκηση αλλά δεν έχουν βρεθεί κεραμικά. Η αντίθεση των δύο χαρτών παρέχει μια εικόνα της αρχαία Άσκη. Bintliff and A. Snodgrass, *Mediterranean Survey and the City*, *Antiquity* 62 (1988) figures 2a and 2b, 62.

Όροι οικείοι από τον Όμηρο, όπως **πολίτες** δεν παρουσιάζονται στο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» ούτε επίσης συναντάται κάποιο ισοδύναμο των λέξεων του Ομήρου γονείς, δήμος, και πόλις για ταυτοποίηση ενός. Η λέξη δήμος εμφανίζεται δύο φορές στο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» (στίχοι 261,527) αλλά συνδεδεμένες τη μια φορά στη λέξη βασιλεύς και την άλλη στην λέξη πόλις. Η Άσκη δεν περιγράφεται με τον όρο δήμος ο οποίος θα υποδεικνύει αυτή ως μια σαφώς προσδιορισμένη οντότητα. Η γειτονιά δεν ενώνει ένα περιορισμένο χώρο με ένα σύνολο σχέσεων συνεργασίας, αλλά οι υποχρεώσεις εδώ είναι περιορισμένες και οργανωμένες ως προσωπικές σχέσεις. Η γειτονιά του Ησιόδου, ως γεωγραφικός τόπος συλλογής εσωτερικών ή κοινοτικών οικονομιών δεν εμφανίζεται να έχει προχωρήσει προς την κατεύθυνση της πολιτικής οικονομίας.

Έρις

Η περιορισμένη συνεργασία η οποία συνδέει γείτονες λειτουργεί εξισοροποιητικά έναντι ενός ισχυρού ανταγωνισμού, της έριδας, την οποία ο Ησίοδος θεωρεί ως συστατικό στις κοινωνίες εκείνες που χωρικοί/γεωργοί ζουν και εργάζονται ο ένας δίπλα στον άλλο. Η άμιλλα /ανταγωνισμός παίζεται με όρους επιτυχίας της καλλιέργειας, αλλά το βραβείο της πέραν της ευημερίας είναι το κοινωνικό status. Το θέμα της κοινωνικής θέσης ακούγεται στις πρώτες γραμμές του ποιήματος όταν, κατά τον έπαινο του Δία **ο Ησίοδος υποστηρίζει ότι ο Θεός μπορεί να κάνει τους ανθρώπους και άσημους και διάσημους, ξακουσμένους ή αγνώστους**. Ο Ησίοδος εστιάζει τη γενική αυτή αντιπαράβολή μεταξύ του φανερού και του σκοτεινού στο ποίημά του «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» κατά την ανάλυση της καλής έριδος (στίχοι 17-26), όπου προκαλεί ακόμη τους οκνηρούς να αποβάλλουν τον φθόνο του πλούτου των γειτόνων. Η διαφορά της υπάρχουσας ευημερίας μεταξύ του φιλόπονου ανθρώπου και του οκνηρού γείτονα δημιουργεί τις συνθήκες λειτουργίας του καλού ανταγωνισμού. Ο Ησίοδος επαναλαμβάνει την ιδέα ότι ο αδιάφορος(νωθρός) άνθρωπος φθάνει στην προκοπή(ευημερία) του φιλόπονου, στίχοι 312-313, αν και δεν αναφέρεται με σαφήνεια στους γείτονες. Η σχέση αυτή της άμιλλας / ανταγωνισμού πυροδοτείται υπό το βλέμμα του οκνηρού και φτωχού ανθρώπου προς τον εργατικό και πλούσιο γείτονα.

Για κάποιον που στερείται εργασίας βλέποντας τον άλλο που είναι πλούσιος τον ωθεί προς την εργασία, (στίχοι 21-22). Αυτοί που ευημερούν δια της φιλοπονίας των, λειτουργούν ως τα πρόσωπα, θαυμασμού, ζήλειας για τους οκνηρούς. Η προσέγγιση αυτή παρουσιάζεται πάλι στους στίχους 477-478, όπου ο Ησίοδος προειδοποιεί και λέει στον Πέρση ότι, στα ίχνη μιας πλούσιας σοδειάς, εκείνος δεν θα έχει ανάγκη να ρίχνει ματιές ζήλειας προς τους άλλους. Λίγο δε παρακάτω, στίχος 482, ο Ησίοδος προειδοποιεί ότι στην περίπτωση αποτυχημένης εσοδείας κανείς δεν θα σου ρίχνει ματιές ζήλειας/ θαυμασμού. Η φράση του Ησιόδου «**ζηλοῖ δέ τε** γείτονα γείτων» δηλαδή ότι ζηλεύει ο γείτονας τον γείτονα στίχος 23, προσδιορίζει πολύ καθαρά την γειτονιά, το χωριό, ως το πεδίο για το αίσθημα της ζήλειας. Η αίσθηση του Ησιόδου ότι, αυτή η αντιπαλότητα/ άμιλλα είναι μια συστατική δύναμη στις σχέσεις μεταξύ των γειτόνων δύσκολα διαγράφει την δυνατότητα συνεργασίας εντός των ορίων της γειτονιάς ή του χωριού. Είναι ασφαλές να λεχθεί ότι ο Ησίοδος αποδίδει στις παρακάτω έννοιες **έρις**, άμιλλα, ανταγωνισμός κεντρική θέση και ομιλεί γι αυτές με ένταση, η οποία ξεπερνάει το ότι έχει να πει για τη συνεργασία. Η δύναμη που ο Ησίοδος αποδίδει στην έριδα ενισχύει την αίσθηση της αυτονομίας και απομόνωση του κάθε οίκου. Με την αντίληψη αυτή το κάθε νοικοκυριό στέκεται ενάντια των άλλων νοικοκυριών. *Ακόμη και αν δεν αποδώσουμε στο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» την λογική της θεωρί-*

ας μηδενικού αθροίσματος -zero sum⁴-του πλούτου, η ἔρις πρέπει εκ του ασφαλούς να λειτουργεί ως επισκιάζουσα τα αμοιβαία συμφέροντα, τα οποία υποκινούν τους γείτονες σε συνεργασία.

Συμμετοχικότητα/Sharing/(μερισμός)

Για μια μικρή γεωργική κοινωνία, όπως αυτή που περιγράφεται στο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ», η αποταμίευση, (η δυνατότητα ενός νοικοκυριού να συγκεντρώνει και να αποθηκεύει το πλεόνασμα), εγείρει αυτόματα το θέμα της συμμετοχικότητας στο πλεόνασμα αυτό των άλλων νοικοκυριών, τα οποία έχουν έλλειμμα τροφίμων. Όπως σημειώθηκε, ο Magagna θεωρεί την επιβίωση ως θεμελιώδες δικαίωμα εντός της κοινωνίας σιτοπαραγωγής. Η έκταση τέτοιων δεσμεύσεων μεταξύ των νοικοκυριών μπορεί να ρυθμίζει το επίπεδο ολοκλήρωσης, και της δύναμης της πολιτικής οικονομίας εντός της κοινότητας. Για τον Ησίοδο, πάντως, διεκδικήσεις / απαιτήσεις στα αποθέματα των άλλων στο όνομα της επιβίωσης είναι ένα πολύ πιθανό ενδεχόμενο.

Η συμμετοχικότητα είναι μια πρακτική για τις παραδοσιακές κοινωνίες, σαν και αυτή που περιγράφει ο Ησίοδος και διέπεται από τη συνθήκη της αμοιβαιότητας. Αυτό σημαίνει ότι η μετοχοποίηση είναι σταθερά ένα σχήμα ανταλλαγής ακόμη και όταν ο δότης δεν λαμβάνει τίποτε ως επιστροφή εκτός από την αίσθηση της δέσμευσης και της υποχρέωσης επί μέρους του λαμβάνοντος. Σε μια κατάσταση κατά την οποία μερικοί έχουν περισσότερα και άλλοι λιγότερα, η συμμετοχικότητα λειτουργεί ως μηχανισμός αναδιανομής, ο οποίος εύκολα εξελίσσεται σε συνεταιρισμό ή κοινωνική συσσώρευση και λειτουργεί ως η βάση για την ιεραρχία. Ως εκ τούτου ότι έχει ο Ησίοδος να πει για τη συμμετοχικότητα είναι κεντρικό στο ερώτημα που εγείρεται περί της κοινωνίας την οποία ο ίδιος περιγράφει στο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ».

Η μετοχοποίηση και οι όροι της διαφέρουν με τον βαθμό της κοινωνικής υποχρέωσης, και ο Ησίοδος παρέχει επαρκή μαρτυρία να δομηθεί μια πρόχειρη ιεραρχία υποχρέωσης εκτεινόμενη από τους συγγενείς και προς τα έξω. Η καταδίκη των εξαχρειωμένων της εποχής του σιδήρου για τον μη σεβασμό των γονέων ή την μη ανάληψη των εξόδων τους στο γήρας, στα οποία υποβλήθηκαν για την διατροφή τους(στίχοι 185-188) δείχνει ότι η σχέση μιας γενικής αμοιβαιότητας είναι η συνήθης/αναμενόμενη όπως κάποιος θα περιμενε μεταξύ γονέων και τέκνων.

Ο Ησίοδος υποδεικνύει/συνιστά ότι ο αδελφός θα πρέπει να εκτιμάται υψηλότερα από τον εταίρο (στίχος 707), μη συγγενή συντοπίτη και ο δεύτερος να θεωρείται φίλος. Η συμβουλή του Ησίοδου, όπως και με τον αδελφό του κάποιος να βάζει μάρτυρα (στίχος 371) σημαίνει ότι, ενώ οι αδελφοί συνδέονται στενά ώστε μια συμφωνία να αντιμετωπίζεται ως προσβολή της στενής τους σχέση, η σχέση μεταξύ των συγγενικών νοικοκυριών περιορίζονταν αρ-

---

⁴ Η θεωρία μηδενικού αθροίσματος σε ένα παιχνίδι (αντιπαράθεση) μεταξύ δύο παικτών αφορά στην περίπτωση που ότι κερδίζει ο ένας το χάνει ο άλλος από ένα κοινό όφελος

κετά. Οι όροι της αμοιβαίας συνεργασίας και οι υποχρεώσεις απαιτούσαν ρητή περιγραφή. Τέτοια ακρίβεια και έλεγχος από την άλλη πλευρά θα μπορούσαν να υποβαθμίσουν την φιλία/αρχή της γενικευμένης αμοιβαιότητας. Η δήλωση του Ησιόδου ότι ο γείτονας θα έλθει πρώτος σε βοήθεια κάποιου πριν τον συγγενή (στίχος 345) θα πρέπει κατά τον καθηγητή Edward, να εκλαμβάνεται ως ειρωνική της διαβεβαίωσης ότι, η υποχρέωση μεταξύ των συγγενών αναμένεται να είναι σε κάθε περίπτωση ισχυρότερη εκείνης μεταξύ γειτόνων.

Η εννοιολογική διάκριση μεταξύ των λέξεων εταίρος, σύντροφος και φίλος εμφανίζεται ως λεπτή δεδομένης της χρήσης της λέξεως **φίλος** ως συνώνυμου της λέξεως εταίρος από τον Ησιόδο(στίχοι 707-714). Ο Ησιόδος συνδέει ως προς τη συμπεριφορά τους προς τον αδελφό του Πέρση τους γείτονες με τους φίλους. Διαπιστώνει δε υψηλό βαθμό σύγκλισης μεταξύ των δύο αυτών κατηγοριών, όπως μεταξύ των λέξεων **φίλος** και **εταίρος**. Αν και ο Ησιόδος συμβουλεύει να μη θεωρείται ο εταίρος ίσος με τον αδελφό, εάν όμως κάποιος ωστόσο το πράξει ο Ησιόδος συνεχίζει να συνιστά υψηλό βαθμό νομιμότητας και κανονικότητας για να εξασφαλίζει ότι η σχέση επιβιώνει. Η κατάσταση του εταίρου εμφανίζεται να είναι μάλλον τυπικό ζήτημα και ένα το οποίο μπορεί να πλησιάσει τη στενή σχέση και δέσμευση που αναμένεται από συγγενή(στίχος183,716). *Η παραίνεση του Ησιόδου ότι ο υποσχόμενος μισθός προς ένα φίλο πρέπει να δίνεται στο ακέραιο υποδηλώνει κανόνα δικαιοσύνης στις συναλλαγές με φίλους ενώ αναγνωρίζεται ταυτόχρονα ότι η φιλία μπορεί να ενώνει άνισους, τον εργοδότη και τον εργαζόμενο.*

Η καθοριζόμενη σχέση δια του μισθού εμφανίζεται να προσκρούει στην ιδεολογία της ελευθεριότητας και της ισότητας, συστατικά της γενικευμένης αμοιβαιότητας. Αν ληφθούν υπόψη οι στίχοι 342-355, τότε ο Ησιόδος μάλλον περιγράφει ένα σύστημα ισορροπημένης αμοιβαιότητας, η οποία οργανώνει τις σχέσεις με φίλους και γείτονες. Ο βαθμός δέσμευσης/υποχρέωσης μεταξύ των μελών της κοινότητας χαλαρώνει καθώς η απόσταση από τη στενή συγγενική σχέση του νοικοκυριού αυξάνει. **Ποια όμως είναι η ισχυρά δέσμευση /υποχρέωση του ατόμου ανήκοντος σε διάφορες τάξεις στην Ησιόδεια Άσκη; Ειδικότερα όταν οι σχέσεις στενής συγγενείας απομακρύνονται και εκείνες που ορίζονται από αμοιβαία συμμετοχή στις κοινωνίας αρχίζουν;** Ο Ησιόδος εξετάζει την μετοχοποίηση(sharing) και αμοιβαιότητα στο ίδιο τμήμα του ποιήματος περί των γειτόνων(στίχοι 342-355).

Η αρχή της αμοιβαιότητας ανοίγει με τη σχετική συμβουλή της πρόσκλησης των φίλων σε δείπνο, ιδιαίτερα των γειτόνων, και της αδιαφορίας για τους εχθρούς. (στίχοι 342-343). Οι καθηγητές West και Verdenius σημειώνουν ότι το θέμα του συμποσίου αναδύεται από εκείνο της θυσίας στους στίχους 335-340.

Τα συμπόσια μπορούν να λειτουργούν ως περιορισμένος μηχανισμός συμμετοχικότητας εντός της κοινότητας, αλλά καθώς το ζήτημα των γειτόνων και της αμοιβαιότητας, ξεδιπλώνεται, καθίσταται εμφανές από την επι-

μονή του Ησίοδου στην αυστηρή ισορροπία ότι, τέτοια προσήλωση επιβάλλει μια ρητή υποχρέωση για ανταπόδοση.

Το συμπόσιο ως εορτή –ένα θρησκευτικό και κοινωνικό συμβάν-φαίνεται να οργανώνεται στο επίπεδο του οίκου μάλλον παρά σε εκείνο της ευρύτερης κοινότητας και συνεπώς η συμμετοχή είναι ένα θέμα προσωπικών σχέσεων ενός προς ένα, μεταξύ του καλούντος και των κεκλιμένων(προσκαλούνται μόνο οι φίλοι του προκαλούντος) παρά την ιδιότητα του συγχωριανού ή συμπολίτη.

Το συμπόσιο δεν λειτουργεί ως ένα μηχανισμός γενικευμένης αμοιβαιότητας στην κοινότητα αλλά εμφανίζεται να διέπεται περισσότερο από τις αξίες της ισόρροπης αμοιβαιότητας και λειτουργεί ως τελετή προώθησης του δεσμού εντός μιας ομάδας φίλων παρά στο σύνολο του χωριού. Στο ποίημα «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ», οι στίχοι 722-723, εμφανίζουν μια αντίθεση στη συμβουλή του (προς τους προσκεκλημένους υποτίθεται) να μην φέρει κανείς αντίρρηση, όταν καλείται σε συμπόσιο με πολλούς καλεσμένους και στο ότι ένα συμπόσιο από κοινού οργανωμένο, (δηλαδή βάζει ο καθένας το μερίδιο του), είναι και πιο ευχάριστο και εξοικονομεί πόρους του νοικοκυριού πέραν της συνεταιριστικής μερίδας. Συνεχίζοντας τον έπαινό του ο Ησίοδος για τους γείτονες συμβουλεύει να επιστρέφει ο δανειζόμενος στον δανειστή του, το ακριβές ποσό που έλαβε- αν όχι και περισσότερο κατά το δυνατό, προκειμένου να εξασφαλίζει περαιτέρω βοήθεια σε μελλοντική του ανάγκη(στίχοι 349-351). Ο Ησίοδος δεν εμφανίζεται να κάνει αναφορά στην τροφή και ομιλεί για την ανάγκη που πιέζει το δανειζόμενο να δανειστεί. Τέτοια βοήθεια οργανώνεται ως ανταλλαγή ένας προς ένα μεταξύ γειτόνων με βάσιμη προσδοκία επιστροφής του δανείου.

Ο Ησίοδος δεν λέει τίποτε για το χρονικό όριο αποπληρωμής, αλλά από την φύση της τροφής(τροφίμων) μπορούμε εύκολα να συμπεράνουμε ότι πρόκειται για δανεισμό προς βοήθεια ενός νοικοκυριού έως τον ερχόμενο/θερισμό συγκομιδή. Η παραδοχή αυτή συνεπάγεται περίοδο δανεισμού το πολύ ένα έτος. Ο Ησίοδος δίνει έμφαση στην ακρίβεια και διαδικασία της υποχρέωσης αυτής στο επόμενο στίχο352 δίνοντας συμβουλή για αποφυγή υπερβολικού κέρδους **«μη κακὰ κερδαίνειν: μη ζητάς να κερδίζεις με κακά μέσα»**, απαγορεύοντας την αποφυγή εξόφλησης του δανείου στο ακέραιο προς ένα γείτονα. Η προσοχή με την οποία ο Ησίοδος συμβουλεύει, επιπλέον, προκειμένου να προετοιμάσει τον τρόπο για μελλοντικά δάνεια καθιστά σαφές ότι η βοήθεια αυτή είναι ανοιχτή, αποτελεί προϊόν εθελοντικής σχέσης, η οποία μπορεί να διακοπεί.

Ο Ησίοδος δεν περιγράφει εδώ μια γενικευμένη αμοιβαιότητα στην οποία όλα τα μέλη της κοινότητας απλώς μοιράζονται τα αγαθά ή ανακατανέμουν αυτά δια μέσου υπηρεσιών ενός τοπικού μεγαλοπαράγοντα ή αρχηγού. Κατά το Sahlin η εικόνα αυτή της ανταλλαγής έχει τα χαρακτηριστικά γενικευμένης αμοιβαιότητας (που σημαίνει ότι η ανταλλαγή δεν γίνεται συγχρόνως ή σε ίση αξία. Δεν τίθεται χρονικός περιορισμός στην εξόφληση). Ο Ησίοδος

ολοκληρώνει το θέμα του δανεισμού σε τρεις στίχους, οι οποίοι οριοθετούν την αρχή της γενικευμένης αμοιβαιότητας στις κοινωνικές σχέσεις(στίχοι 353-355):

- τὸν φιλέοντα φιλεῖν, καὶ τῷ προσίοντι προσεῖναι.(Να αγαπάς όποιον σε αγαπά και να καλοδέχεσαι όποιον σε καλοδέχεται.
- Να δίνεις σε όποιον σου δίνει και να μην δίνεις σε όποιον δεν σου δίνει.
- Δίνει κανείς σε αυτόν που δίνει μα κανείς δεν δίνει σε αυτόν που δεν δίνει.

Το σημαντικό στην κατανόηση αυτής της αντίληψης είναι η αναγνώριση /αποδοχή ,ότι ο Ησίοδος προβαίνει σε διαχωρισμούς μεταξύ προσώπων στη βάση των προσωπικών σχέσεων παρά να εκφράζει μια γενική υποχρέωση από όλα τα μέλη της κοινότητας να διαμοιράζονται τα αγαθά.

Σε αυτές τις γραμμές τελειώνοντας το κεφάλαιο γείτονες ο Ησίοδος μας δίνει μια γενική αρχή η οποία διαιρεί τον κόσμο σε εκείνους με τους οποίους ένας μοιράζεται και τους άλλους με τους οποίους ένας δεν μοιράζεται. Κοντά στην εισαγωγή του θέματος της αμοιβαιότητας (στίχοι 349-351)⁵ εξηγεί την αρχή διατήρησης σχέσεων συμμετοχικότητας(sharing). Η συμμετοχικότητα (sharing) αναπτύσσεται σε μια σχέση αυστηρής αμοιβαιότητας, η οποία συντηρείται με την ακριβή εξόφληση /αποπληρωμή εκείνου που δανείστηκε κάποιος.

Αν και ο Ησίοδος χρησιμοποιεί λέξεις βασιζόμενες στο ρήμα δίνω , γίνεται φανερό ότι αυτός ο τρόπος παροχής απαιτεί ανταποδοτικότητα δια της αποπληρωμής. Δεδομένου ότι το μοίρασμα/sharing επιτρέπει σε ένα νοικοκυριό να παίρνει απευθείας από τα πολύτιμα αποθέματα τροφής κάποιου άλλου νοικοκυριού, το οποίο δεν παρουσιάζει ελλείμματα, ή εμμονή/ακαμψία του Ησιόδου καθώς και ακριβολογία δεν εκπλήσσουν. Όπως παρατηρούμε, η όλη διαδικασία παραγωγής και κατανάλωσης τροφής είναι στενά συνδεδεμένη με την αυτονομία των νοικοκυριών.

Ο Ησίοδος δεν αναφέρεται σε κοινοτικό μηχανισμό, ο οποίος μεσολαβεί στην άμεση ανταλλαγή μεταξύ ενός νοικοκυριού με πλεόνασμα και ενός άλλου με έλλειμμα. Αυτό δηλώνει πως δεν υπάρχει θεσμοθετημένη / τυποποιημένη πολιτική οικονομία ικανή να δομήσει και να οργανώσει σχέσεις στο επίπεδο οικονομιών των νοικοκυριών μέσω ενός σχήματος ρυθμιζόμενης κοινοτικής αποθήκευσης. Μάλλον οι σχέσεις αμοιβαιότητας, εντός των οποίων υλοποιείται το μοίρασμα /sharing είναι καθαρά προσωπικές και αποκλειστικά εξαρτώμενες από την καλή θέληση των γειτόνων. Αυτές οι σχέσεις αμοι-

---

⁵ εἶ μὲν μετρεῖσθαι παρὰ γείτονος, εἶ δ' ἀποδοῦναι, αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώιον αἶ κε δύνῃαι, ὡς ἂν χριζῶν καὶ ἐς ὕστερον ἄρκιον εὐρύης.

βαιότητας μεταξύ φίλων μπορούν να τελειώσουν, όπως μαρτυρούν οι στίχοι 707-714.

Οι κανόνες/κώδικες αμοιβαιότητας διαφέρουν δραματικά από εκείνους που οργανώνουν τη συμπεριφορά στα παλάτια που περιγράφει ο Όμηρος. Στα Ομηρικά ποιήματα καταγράφεται η έμφαση στη γιορτή/παρουσίαση της πράξης του να δίνεις και η ασυμμετρία στην ανταλλαγή ή η αναβολή στην εξόφληση να υπηρετούν το συμφέρον του παρέχοντας με την ενδυνάμωση της εξουσίας του και του κύρους του.

Η αμοιβαιότητα στην κοινωνία του Ησιόδου δεν είναι οργανωμένη ως ένα σύστημα υποχρεωτικής και γενικευμένης συμμετοχικότητας (μοιρασιάς) η οποία σκοπεύει να μεγιστοποιήσει την διανομή των κοινών πόρων της κοινότητας. Μάλλον παρατηρείται ένα δίκτυο δυαδικών σχέσεων οι οποίες διαμορφώνονται εθελοντικά που μπορούν αν διακοπούν οποιαδήποτε στιγμή και συνεπώς απαιτούν συγκεκριμένη προσπάθεια για να μην διαλύσουν. Στην Άσκη του Ησιόδου δεν πρέπει να αναμένει κάποιος βοήθεια από γείτονες εκτός από εκείνους που εθελοντικά εκ των προτέρων έχουν δημιουργήσει σχέσεις ισορροπημένης αμοιβαιότητας.

Τέτοιες σχέσεις αμοιβαιότητας, παροχής βοήθειας, προφανώς λειτουργούν κατά τον Ησιόδο ως ανάχωμα σε περίπτωση αποτυχημένης σοδειάς, το μέγεθος της οποίας ξεπερνά τα αποθέματα ενός νοικοκυριού. Πρόκειται για την λειτουργία ενός μηχανισμού κοινωνικής αποθεματοποίησης. Το ενδεχόμενο μοιρασιάς στην κοινότητα/χωριό του Ησιόδου φωτίζεται κάλλιστα στις περιπτώσεις άρνησης του δανεισμού.

Ακολουθώντας τη σύσταση του για το σπίτι, γυναίκα, αλέτρι και όλα τα αναγκαία εργαλεία, ο Ησιόδος εξηγεί ότι με αυτά εξασφαλισμένα, ο Πέρσης δε θα χρειάζεται να επιχειρήσει δανεισμό από κάποιον άλλο, ο οποίος ενδεχομένως να αρνηθεί και έτσι να του προξενήσει ζημιά, ενώ η καλλιέργειά του μένει πίσω(στίχοι 408-409). Λίγο αργότερα ο Ησιόδος φαντάζεται την αναπόφευκτη στεναχώρια ενός γεωργού ο οποίος στερείται δικού του βοδιού ή κάρου για την αρόσιμη περίοδο και αναλαμβάνει αρνητικές απαντήσεις σε αιτήσεις δανεισμού προκειμένου να προχωρήσει στη καλλιέργεια(στίχοι 453-454). Στην πρώτη περίπτωση που ο γεωργός είναι αυτόρκτης απουσιάζει ο λόγος απόρριψης, στη δεύτερη όμως το επίρρημα εύκολα «ρηίδιον» να αρνηθεί, διότι τα βόδια έχουν δουλειά, δείχνει ότι η δικαιολογία είναι ανειλικρινής.

Τα παραπάνω φανερώνουν να υπήρχε περιορισμένη υποχρέωση όπως τα νοικοκυριά μοιράζονται τα μέσα καλλιέργειας. Αυτή είναι η εικόνα μιας κοινότητας στην οποία τα μέλη της ήταν υποχρεωμένα να εργάζονται συλλογικά σε περιόδους εποχικών χρονικών πιέσεων.

Ενώ αυτές οι αναφορές σχετίζονται με εργαλεία/μέσα, σε προηγούμενη αναφορά στίχοι (394-404) παρουσιάζει τον Πέρση να παρακαλεί / ζητιανεύει για τρόφιμα πρώτα από τον Ησιόδο και μετά από τους γείτονες. Ο Ησιόδος γράφει ότι ο Πέρσης θα ζητήσει τρόφιμα από τα άλλα νοικοκυριά αλλά θα

εισπράξει αρνητικές απαντήσεις και την ίδια αρνητική απάντηση θα λάβει από τον Ησίοδο.

Ο ποιητής με την τοποθέτηση αυτή επιτρέπει σε εμάς να εκτιμήσουμε την διαβάθμιση των δεσμεύσεων μεταξύ αφενός μεν της γενικευμένης αμοιβαιότητας εντός του νοικοκυριού και της ισορροπημένης αμοιβαιότητας μεταξύ των γειτόνων. Το ερώτημα που προκύπτει είναι το εξής: Ο Πέρσης ως στενός συγγενής του Ησίοδου, απολαμβάνει μια σχέση γενικευμένης αμοιβαιότητας με αυτόν, ως μέλος του νοικοκυριού, ή ως επικεφαλής του δικού του νοικοκυριού συναλλάσσεται με τον Ησίοδο ως γείτονας; Η πρόβλεψη του Ησίοδου, ότι ο Πέρσης θα στραφεί προς τους γείτονές του –μετά από την άρνηση βοήθειας από αυτόν-οι οποίοι δεν θα του δώσουν περαιτέρω βοήθεια, δηλώνει ότι ένα νοικοκυριό πρώτα στρέφεται για βοήθεια σε συγγενείς, όπου εξυπακούεται ισχυρότερη βοήθεια και μετά απευθύνεται στους γείτονες.⁶ Ο Ησίοδος υποστηρίζει ότι η αμοιβαιότητα μεταξύ γειτόνων δύναται να ανεχθεί δύο με τρεις αθετήσεις εξόφλησης πριν από την ισχύουσα(στίχοι 349-351).

Ο Ησίοδος ισχυρίζεται ότι υπάρχει ένα όριο στη δέσμευση του παρόχου /δανειζόντος. Συγκεκριμένα ο Ησίοδος συνδέει την άρνηση περαιτέρω βοήθειας με την προτροπή προς τον Πέρση να δουλέψει ώστε να φροντίσει τις ανάγκες του. Ο Πέρσης μοιάζει με σκνηρούς κηφήνες οι οποίοι καταναλώνουν τον μόχθο των άλλων και τους οποίους άνθρωποι και θεοί κατηγορούν (στίχοι 302-306). Στο μυαλό του Ησίοδου η δέσμευση του ακόμη και έναντι του στενού συγγενή προσδιορίζεται τόσο από τη διάρκεια όσο και από τη συμπεριφορά του μεμονωμένου ανθρώπου. Η κατηγορία ότι τα προβλήματα του Πέρση οφείλονται στην σκνηρία του εμποδίζει μια κατάσταση γενικευμένης κρίσης επιβίωσης, τέτοιας ώστε να στραγγίζει τη δυνατότητα ενός νοικοκυριού να έλθει σε βοήθεια άλλου.

Ο Ησίοδος δεν ισχυρίζεται ότι δεν μπορεί να βοηθήσει τον Πέρση στις ανάγκες του αλλά ότι δεν πρέπει να έχει αυτές τις ανάγκες ο Πέρσης. Η πρόβλεψη του Ησίοδου για το τι θα αντιμετωπίσει ο Πέρσης από τους γείτονες, μπορεί να υπαινίσσεται την περιορισμένη αμοιβαιότητα που επιβάλλει από την κοινότητα γενικά ακόμη και στα ζητήματα τροφίμων.

Οι ίδιες προσδοκίες, οι οποίες μπορεί να έχουν διαμορφώσει την αμοιβαιότητα/μοίρασμα με συγγενή στην εκκίνηση απαιτούν μια τέτοια βοήθεια μέχρι ενός σημείου. Η αντίληψη ότι ο Πέρσης, λόγω της σκνηρίας του, μπορεί να εξελιχθεί σε χρόνια μείωση των πόρων του, οδηγεί τον Ησίοδο να αρνηθεί περισσότερη βοήθεια. Αυτή η αντίδραση προϋποθέτει ότι υπάρχει προσδοκία μεταξύ συγγενών και ότι η αμοιβαιότητα θα είναι ισορροπημένη. Καθώς προοδευτικά εμφανίζεται λιγότερο πιθανή η ικανοποίηση αυτής της προσδοκίας, το status απομακρύνεται πέραν από το μέλος νοικοκυριού και πλησιάζει το status του γείτονα.

---

⁶ Ουσιαστικά εδώ εξετάζεται η ιεραρχία δεσμεύσεων μεταξύ συγγενών και γειτόνων.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η αποστασιοποίηση του Ησίοδου από τον αδελφό του επιταχύνθηκε από την απειλή του Πέρση να απευθυνθεί προς τους βασιλείς. Συνοπτικά, **όταν καθίσταται φανερό ότι ο δανειστής θα συνεχίσει να δανείζει απεριόριστα χωρίς τις προσδοκίες της επιστροφής, τότε ακόμη και για συγγενή η βοήθεια παίρνει τέλος.**

Το μοίρασμα/συμμετοχή φέρνει τα συμφέροντα του οίκου/οικογένειας σε αντίθεση με εκείνα της ευρύτερης κοινωνίας. Είναι προς το συμφέρον του κάθε νοικοκυριού να μη μοιράζεται τους πόρους του, αλλά αντίθετα να τους φυλάξει για δική του χρήση. **Η γενικευμένη αμοιβαιότητα εξυπηρετεί καλύτερα τα συμφέροντα της κοινωνίας.** Πράγματι, ακόμη και ένα μεμονωμένο νοικοκυριό το οποίο φυλάει τους πόρους του με ζήλο, θα υπέβαλε αίτημα βοήθειας από άλλα νοικοκυριά σε περίοδο ελλείψεων, μόνον εάν είναι πρόθυμο σε αντίστροφες απαιτήσεις προς αυτό εκ μέρους των άλλων νοικοκυριών. Η αμοιβαιότητα/sharing δείχνει το ζύγισμα/trade off των πλεονεκτημάτων έναντι των μειονεκτημάτων, τα οποία ένα νοικοκυριό, όντας ελεύθερο να συμμετάσχει ή όχι σε μια πολιτική οικονομία, πρέπει να τα αντιμετωπίσει. Επειδή οι αξίες αυτόρκειας, ενδοκοινοτικής συνεργασίας και συνοχής αντιτίθενται ουσιαστικά δεν είναι εύκολη η διαπραγμάτευση τους. Στις αγροτικές κοινωνίες ή ένταση μεταξύ των συμφερόντων μεμονωμένων νοικοκυριών και των συμφερόντων της κοινότητας ενδυναμώνει τις κοινοτικές σχέσεις. Όμως η προσδοκία της κοινότητας ότι, οι εύποροι θα μοιράσουν τους πόρους με τους αδύνατους περιορίζει το κίνητρο συσσώρευσης σε σχεδόν ακραίες καταστάσεις.

Αυτή είναι η λογική της αγροτικής κοινωνίας και άλλων σχετικά σύνθετων κοινωνικών σχηματισμών. Ο Ησίοδος, εντούτοις, αντιλαμβάνεται μόνο μια συλλογικότητα διακεκριμένων νοικοκυριών. Η δική του αίσθηση περί κοινοτικής υποχρέωσης και αλληλεξάρτησης δια συγκρίσεως εξασθενεί σημαντικά. *Η διεκδίκηση ενός νοικοκυριού επί των πόρων ενός άλλου, έστω και στην περίπτωση συγγένειας, εξαρτάται από την καλή θέληση και υπόκειται σε συγκεκριμένα όρια.* Δεν μπορεί να λεχθεί ότι ο Ησίοδος ενθαρρύνει το μοίρασμα/sharing, εάν κάποιος εξετάσει τη σχετική ισορροπία της προτροπής του προς εκείνους που ενθαρρύνουν την εργασία στον ιδιόκτητο αγρό ενός για συνεργασία, συμμετοχικότητα, ή επέκταση των συμφερόντων της γειτονιάς και της συγκέντρωσης της παραγωγής του, προκειμένου να προστατεύσουν τα συμφέροντα του οίκου τους.

Υπό το καθεστώς της ισόρροπης αμοιβαιότητας που περιγράφει ο Ησίοδος, το ασθενές σημείο είναι το χρέος, η υποχρέωση του λαμβάνοντος βοήθεια να αποκαταστήσει την αξία της με το ακριβές ποσό. Στα γραφόμενα στους στίχους 394-404 ο Ησίοδος συνεχίζει, αφού προειδοποιεί τον Πέρση πως οι γείτονες του δεν θα του δώσουν περισσότερες από δύο έως τρεις φορές, ότι αυτός θα πρέπει να κινηθεί για απαλλαγή από τα χρέη και αποφυγή της πείνας/λοιμού. **Αυτό το σύμπλεγμα γειτόνων, τροφίμων και χρεών** εμφανίζεται επίσης στους στίχους 349-351 στους οποίους ο Ησίοδος δίνει οδηγίες

για επιστροφή των δανεικών στους γείτονες δανειστές. Αμφότεροι οι στίχοι προειδοποιούν για την ανάγκη εξόφλησης προκειμένου να διατηρείται η σχέση αμοιβαιότητας. Η μόνη άλλη αναφορά χρέους σε συνδυασμό με τον λιμό γίνεται στους στίχους(646-647). Το χρέος όπως αναπτύσσεται στο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» θεωρείται ως μια σχέση γειτόνων και συμφωνείται για τρόφιμα ως εναλλακτικό του λιμού. Το γεγονός ότι το μοίρασμα τροφίμων καταλήγει σε επίσημα χρέη πάλι μαρτυρά το χαμηλό επίπεδο ολοκλήρωσης και αλληλεξάρτησης μεταξύ των νοικοκυριών στην κοινωνία του Ησίοδου.

Το χρέος κατέχει μικρή σχετικά θέση στην κοινότητα. Η συνέπεια του είναι περιορισμένη για τα δύο μέρη, δανειστές - δανειολήπτες, δεδομένου ότι η αδυναμία εξόφλησης δεν επιφέρει ούτε απαλλοτρίωση, ούτε ανάκτηση παρά μόνο διακοπή στη συνέχεια της αμοιβαιότητας. Εάν μια τέτοια διακοπή αμοιβαιότητας οδηγήσει στη μείωση του κοινωνικού status- δημιουργεί την ανάγκη εργασίας ή την λήψη στέγης στο σπίτι ενός εύπορου - αυτό όμως δεν θα προκύψει από καταδίωξη εκ μέρους του πιστωτού σε βάρος του χρεώστη αλλά από την παθητική αποκοπή περαιτέρω βοήθειας και την αποτυχία του μεμονωμένου ανθρώπου ως νοικοκύρη (house holder).

Αυτό το χρέος για το οποίο ομιλεί ο Ησίοδος δεν έχει καμιά σχέση με τους βασιλείς. Δεν είναι θέμα εξωτερικών σχέσεων μεταξύ Άσκλης και Θεσπιών αλλά μια σχέση μεταξύ ευημερούντων και πτωχών του ίδιου χωριού (εσωτερικό χρέος).

Γιατί ο Ησίοδος αποδοκιμάζει με τόση ακρίβεια/αυστηρότητα τη δημιουργία χρέους μεταξύ των νοικοκυριών; Φυσικά, για τον Ησίοδο το χρέος δεν περιλαμβάνει τις περιπλοκές του χρήματος, τόκου ή και εγγυήσεων. Ακόμη και μεταξύ των πιο απλών κοινωνιών, το χρέος υπό την μορφή μερισμού της τροφής μπορεί να προσεγγιστεί θετικά. Το χρέος που δημιουργείται από τον δανειζόμενο συμπεριλαμβάνει ταυτόχρονα τη γενναιότητα του δανειστή και πιστώνει το δανειστή με την απαίτηση στο μέλλον για αντίστοιχη γενναιότητα εκ μέρους του δανεισθέντος. Οι κωδικοποιημένες και πολύπλευρες σχέσεις χρέους μεταξύ των νοικοκυριών όχι μόνο παρέχουν ένα μηχανισμό προστασίας της επιβίωσης αλλά εξασφαλίζουν επίσης την αποτελεσματική κατανάλωση της τροφής εντός του χωριού και ενώνουν τους χωριανούς χαλαρώνοντας τις εντάσεις και τις εχθρότητες. Εντάσεις οι οποίες εγείρονται από την κλειστή συνύπαρξη. Ο Ησίοδος επίσης, εμφανίζεται να αντιστέκεται σε όλη τη δημιουργία απαίτησης έναντι της μελλοντικής παραγωγής του δικού του νοικοκυριού, πιθανώς φοβούμενος ότι δεν θα μπορέσει να πραγματώσει την έγκαιρη εξόφληση που περιμένει ο γείτονας.

Ο Ησίοδος προτιμάει να υπακούσει στη μοναδική λογική του ανεξάρτητου νοικοκυριού (π.χ την οικονομία επιβίωσης). Στην Άσκλη οι συλλογικοί περιορισμοί της πολιτικής οικονομίας έναντι των κινήτρων της οικονομικής επιβίωσης πάλι παρουσιάζονται ασθενώς ανεπτυγμένοι. Η νοουθεσία του Ησίοδου εναντίον του χρέους δεν σηματοδοτεί ανεξέλεγκτη τη δύναμη μιας ισχυράς ελίτ, την ένταξη της Άσκλης σε ένα σύνθετο περιφερειακό σύστημα

τόσο πολύ, όσο την αυτονομία του χωριού και το χαμηλό επίπεδο ιεραρχίας και ολοκλήρωσης εντός των συνόρων της.

Συνοπτικά οι σχέσεις μεταξύ νοικοκυριών στην Άσκη του Ησιόδου βασίζονται στο σχήμα ισόρροπης αμοιβαιότητας. Οι καλές σχέσεις μεταξύ γειτόνων είχαν μεγάλη αξία και η διαθέσιμη βοήθεια προς τον Πέρση από τον ίδιο τον Ησιόδο και από τους γείτονες υπαγορεύουν δημόσιες επιχορηγήσεις προς τις οικογένειες που στερούνται. Αλλά κάθε δικαίωμα στην επιβίωση των κατοίκων του χωριού παραμένει σε υψηλή θέση στην κοινωνία που περιγράφεται στο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ». Το δούναί είναι μια διακριτή συναλλαγή, ένας προς ένα, συνδέουσα μεμονωμένα νοικοκυριά και συνεπάγεται την προσδοκία ισόποσης επιστροφής με τον αρχικό δανεισμό. Το μερίζειν (διαμοιράζω) μεταξύ νοικοκυριών στην Άσκη του Ησιόδου δεν νοείται/εκλαμβάνεται εντός ενός σύνθετου συστήματος αμοιβαιοτήτων, εντός μιας ανεπτυγμένης πολιτικής οικονομίας. Η απομάκρυνση από ισόρροπη αμοιβαιότητα και μετάβαση προς το σχήμα γενικευμένης αμοιβαιότητας, εξεταζόμενη στην χρονική περίοδο μεταξύ λήψης δανείου και αποπληρωμής του, σηματοδοτεί ένα συμβιβασμό μεταξύ της αυτάρκειας ενός ανεξάρτητου νοικοκυριού προς το συμφέρον της κοινότητας.

Ακόμη και έτσι, το σχήμα αμοιβαιότητας όπως περιγράφεται από τον Ησιόδο προσφέρει ένα ελάχιστο μηχανισμό βιοτικής εξασφάλισης. Στην απουσία γενικευμένης αμοιβαιότητας, (η παρουσία σχήματος ρυθμιζόμενης κοινοτικής συσσώρευσης εντός των ορίων της κοινότητας) δεν υπάρχει αληθινά σε λειτουργία ένας ολοκληρωμένος μηχανισμός. Όχι μόνον η πολιτική οικονομία των Θεσπιών δεν είχε επεκταθεί ώστε να συμπεριλάβει το χωριό της Άσκης, αλλά και οι τοπικοί θεσμοί της Άσκης μαρτυρούν ελάχιστη επέκταση πέραν των ορίων της οικονομίας επιβίωσης. Απουσιάζει η πολιτική ολοκλήρωση συνδεδεμένη με την ανάδειξη της πολιτικής οικονομίας. Το ερώτημα είναι, ποιο επίπεδο κοινωνικής διαστρωμάτωσης θα μπορούσε ένα τέτοιο σύστημα αλληλεξάρτησης να υποστηρίξει;

Ιεραρχία

Εάν η Άσκη ευρίσκεται εκτός της πολιτικής οικονομίας, η οποία ελέγχεται από τους βασιλείς των Θεσπιών, ποια είναι η έκταση της δικής της τοπικής κοινωνικής διαστρωμάτωσης; Όπως έχει υποστηριχθεί (από τον A.Edwards) η αυτάρκεια των Ασκρινών νοικοκυριών και οι σχετικά αδύναμες υποχρεώσεις μεταξύ των γειτόνων δεν προσφέρουν μια δυνατή βάση ιεραρχίας. Η Άσκη ως ένα σταθερά αγροτικό χωριό δύσκολα αναμένεται να δείξει το είδος egalitarianism που προσδοκάται και μέσα σε μια ομάδα βοσκών.

Πρώτον, θα περιγράψουν οι θέσεις/αξιώματα που απολαμβάνουν σαφή αναγνώριση από τον Ησίοδο. Στη συνέχεια, θα εξετασθεί η υλική βάση για διάκριση θέσεων στην Άσκη. Τελευταία θα τεθεί το ερώτημα περί βασιλέως. Είχε η Άσκη τον δικό της βασιλέα; Ο Όμηρος διακρίνει/χωρίζει τους ανθρώπους σε *άριστους, καλούς, εσθλούς* μεταξύ άλλων τίτλων. Οι προαναφερθέντες τίτλοι συγκροτούν μια ομάδα σαφώς διακριτή από εκείνους τους οποίους θεωρεί ως *κακούς ή δειλούς*.

Το κοινωνικό περιεχόμενο αυτών των όρων είναι η απόσταση μεταξύ του τίτλου *βασιλεύς* και *δήμου* οικείοι από την ομηρική λέξη *πόλις*, όπου η χρήση τους εμπλέκεται εντός της ιδεολογίας του *γένους*, της γέννησης, άγνωστοι όροι στο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ». Σε αντίθεση ευρίσκεται η αντιπαραβολή μεταξύ της ευημερίας και της φτώχειας, κατευθείαν αντανάκλασεις το πόσο σκληρά θέλει ο άνθρωπος να εργαστεί. Ο Ησίοδος ευκαιριακά χρησιμοποιεί όρους όπως *εσθλός, αγαθός, κακός ή δειλός* με την ηθική τους μόνο διάσταση (στίχοι 191-193,316,346-348).

Το κοινωνικό υπόστρωμα για τους όρους αυτούς παρέχεται δια της αντιπαραβολής του φιλόπονου και του οκνηρού. Ωστόσο είναι φανερό/σαφές ότι οι Θεοί έχουν βάλει τη δυσκολία μπροστά από τον δρόμο της *αρετής* σε αντίθεση με την ευκολία του δρόμου της *κακίας*. Παρόμοια, λίγο πριν ο Ησίοδος επαναλάβει την παραίνεση του στον Πέρση να εργάζεται (στίχοι 295-299), πληροφορούμεθα ότι ο έσθλος ακούει/προσέχει την καλή συμβουλή.

Για την κοινωνία του Ησίοδου οι όροι *εσθλός, κακός, αγαθός* και *δειλός* συνδέονται σε πρώτη φάση με την ευημερία την οποία ο Ησίοδος, φυσικά, συνδέει άμεσα με το κατά πόσο εργάζεται κάποιος. Για τον Ησίοδο αυτοί οι ηθικοί όροι δεν συνεπάγονται ένα κληρονομικό ή διαρκές καθεστώς. Δεν λειτουργούν ως η ανεξάρτητη μεταβλητή, από την οποία τα άλλα χαρακτηριστικά -πνευματικά, φυσικά, κοινωνικά- μπορούν με κάποια πιθανότητα να πραγματωθούν.

Στο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» η κατάσταση του κεντρικού μεταβάλλεται με την επιτυχία ως αγρότης. Αυτό που μας λέει ο Ησίοδος υποδηλώνει τρεις ξεχωριστές καταστάσεις, αν και δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι ένας Ασκραίος θα μπορούσε να έχει οργανωμένο τον κοινωνικό του κόσμο ακριβώς με αυτόν τον τρόπο.

Στην πρώτη θέση είναι δυνατό να διαχωρίσουμε μεταξύ των *dmos* που συνήθως αποδίδεται ως «δούλος» και το *non-dmos* «μη δούλος». Εντός της ε-

πόμενης κατηγορίας των ελεύθερων πρέπει να διακρίνουμε πάλι μεταξύ του *thes* ή θήτη και του μη θήτη, του αυτάρκη γεωργού. Εξετάζοντας την πρώτη ομάδα «δούλοι» δύναται να σημειωθεί ότι ο Ησίοδος δεν χρησιμοποιεί λέξεις σχηματιζόμενες στη ρίζα *doul* – πιο κλειστά συνδεδεμένη με την ιδιοκτησία σκλάβων(δουλεμπορία). Ο καθηγητής Morris προτείνει τον όρο «εξαρτώμενον» ως καλύτερη απόδοση των λέξεων *dmos* παρά δούλος. Η φράση Αθηναίος *dmioios* στίχος 430 (της Αθήνας δούλος) για έναν τεχνίτη ίσως υποστηρίζει μια παραλλαγή του «εξαρτώμενου» παρά σκλάβος. Οι λέξεις *Dmos/dmioios* (δούλος) εμφανίζεται σε οκτώ περιπτώσεις στο ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ. Αφήνοντας πίσω τους *dmioious* της Αθήνας, μνημονευόμενους παραπάνω, πέντε από τις επτά εναπομείνασες μαρτυρίες αναφέρονται στις εργασίες φύτευσης/σποράς, συγκομιδής/θερίσματος, διαχωρισμού/λιχνίσματος (στίχοι 430,459,573,597,608). Στους στίχους 502-503 ο Ησίοδος συνιστά όπως οι δούλοι παροτρύνονται να χτίζουν αχυροκαλύβες, όσο είναι ακόμη καλοκαίρι. Οι αχυροκαλύβες (καλίες) αποτελούσαν ένα είδος στέγης για τους χειμερινούς μήνες κάτι λιγότερο από το κανονικό σπίτι, παράπηγμα ή καλύβα.

Σε επόμενους στίχους ο Ησίοδος δίνει οδηγίες προς τους δούλους- προσδιορίζει/υποδεικνύει την καλύτερη ημερομηνία για να επιθεωρεί κανείς τα έργα τους και να τους μοιράζει τη μηνιαία τροφή τους (στίχους 765-767). Τα γραφόμενα ότι οι *dmos* (δούλοι) μπορεί να διαμένουν χωριστά από το αφεντικό τους, σε αχυροκαλύβες και να λαμβάνουν μερίδες τροφής δεν υποστηρίζουν την άποψη ότι αυτός ο δούλος είναι ένας καλλιεργητής, με σπίτι και γη, ο οποίος εξαναγκάστηκε σε εξάρτηση από ένα καλοφτιαγμένο γείτονα, γενόμενος κάτι σαν δουλοπάροικος ή ακόμη ως μισθωτός αγρών έναντι κάποιου ποσού σιτηρών. Ο *dmos*/δούλος δεν εμφανίζεται να ηγείται μόνος του ενός οίκου.

Ομολογουμένως είναι ευκολότερο να απαριθμούνται ερωτήσεις περί της καταστάσεως ως δούλου παρά να απαριθμούνται γεγονότα περί αυτού του καθεστώτος (*status*). *Πώς ένας πέφτει σε αυτό το καθεστώς; Είναι ο δούλος ένας αιχμάλωτος πολέμου, ένας αποτυχημένος αγρότης της Άσκρης ή μόλις κάποιος άτυχος συλληφθείς και κρατούμενος εν δουλεία; Μπορούν οι δούλοι να γίνονται ιδιοκτήτες ή να ηγούνται ενός νοικοκυριού; Είναι αυτοί οι ίδιοι ιδιοκτήτες, με δικαίωμα πώλησης, ανταλλαγής, ή μεταβίβασης; Είναι το καθεστώς του δούλου κάτι το οποίο θα μπορούσε να αναληφθεί εθελοντικά ως εναλλακτικό της πενίας;*

Βέβαια ο Ησίοδος ουδέποτε υποστηρίζει ότι ο Πέρσης ευρίσκεται σε κίνδυνο να καταστεί δούλος. *Τι ποσοστό επί τοις εκατό του πληθυσμού της Άσκρης αποτελούν οι δούλοι; Μπορεί αυτό το καθεστώς να λεχθεί ότι ενσωματώνει μια πραγματική κοινωνική κλάση; Είναι ο δούλος ένας μόνιμος αλλοδαπός/ξένος στην κοινωνία, αποκλεισμένος από την σχέση συγγένειας μέσω του γάμου ή πατρότητας; Υπό το φως αυτών των ερωτημάτων και άλλων το μόνο που μπορούμε να πούμε είναι ότι οι δούλοι του Ησιόδου ήταν αγροτικοί ερ-*

γάτες περιοριζόμενοι από κάποιο σχήμα εξάρτησης από τον γεωργό για τον οποίο εργάζονται.

Το τρέχον ερώτημα δεν είναι το πώς ο θεσμός της δουλείας ήταν οργανωμένος στην Άσκη, παρά τι πληροφορίες μας δίνει η παρουσία εργασίας από δούλους εκεί περί της ιεραρχίας στην κοινωνία. Ακόμη για να ασχοληθούμε με την υπόθεση της ιεραρχίας, θα είναι αναγκαίο να εξετάσουμε το γενικό ερώτημα της οργάνωσης; Ο Meillasoux, του οποίου η μελέτη εστιάζεται στον θεσμό της δουλείας στην αφρικανική Ήπειρο, τονίζει ότι η παρουσία δούλων στην κοινωνία δεν την καθιστά, υπό την στενή έννοια, μια κοινωνία δούλων. Στην πραγματικότητα, με την εκτίμηση/προσέγγιση του Meillasoux, **η Άσκη δεν φαίνεται να ικανοποιεί τον χαρακτηρισμό ως κοινωνίας δούλων.** Αυτός ο κοινωνικός σχηματισμός χαρακτηρίζεται από την παρουσία ενός βασικού ορίου, που χαράσσεται μεταξύ δούλων από την μία πλευρά και του ελεύθερου λαού από την άλλη-περιλαμβανόμενης μιας τάξεως κυριών οι οποίοι εξαιτίας της ύπαρξης των δούλων δεν υπάρχει ανάγκη να εργάζονται.

Ο δούλος, επιπλέον, εξ' ορισμού στέκει εκτός όλων των σχημάτων συγγενικών σχέσεων. Η κοινωνία των δούλων(κατά του Meillasoux) επειδή εξαρτάται από την εργασία των δούλων, πρέπει προκειμένου να αναπαράγει αυτήν, να εξασφαλίσει μια σταθερά, αξιόπιστη προμήθεια/ αγορά αιχμαλωτισμένης εργασίας. Προς ικανοποίηση της ανάγκης αυτής (ανανέωσης δούλων) απαιτούνται δύο υπηρεσίες, μιας στρατιωτικής αριστοκρατίας προς πολεμική εμπλοκή μέσω της οποίας αποκτώνται δούλοι και μιας εμπορικής τάξης για την μεταφορά και εμπειρία αυτών των αιχμαλώτων.

Η στρωμάτωση και συγκέντρωση φυσικά, συνοδεύουν τον πόλεμο και το εμπόριο από τα οποία αυτός ο κοινωνικός σχηματισμός εξαρτάται. Η κοινωνία των δούλων⁷ στη συνέχεια εμφανίζει σχετικά υψηλό βαθμό περιπλοκής.

Εντός του πλαισίου του μοντέλου Meillasoux η Άσκη αντιστοιχεί πιο κοντά σε μια τοπική κοινωνία παρά στην πιο σύνθετη κοινωνία δούλων. Η

---

⁷ Η κύρια σχέση κυριών – σκλάβων εμπεδώνεται εντός μιας διαρκούς, θεσμοθετημένης σχέσης μεταξύ δύο διακεκριμένων κοινωνιών, ή μια να αρπάζει τους δημογραφικούς πόρους της άλλης προκειμένου να εξασφαλίσει την παροχή ανθρώπινης εργασίας. Ο Meillasoux αντιπαραβάλλει την κοινωνία δούλων με τον απλούστερο κοινωνικό σχηματισμό της εσωτερικής κοινωνίας. Εδώ πάλι οι δούλοι παραμένουν πλήρως απομονωμένοι από σχέσεις συγγενείας και δεν επιτρέπεται να αναπαράγουν εαυτούς κοινωνικά, αλλά η τοπική οικονομία αυτής της κοινωνίας δεν έχει υποβαθμιστεί με την ένταξή της σε μια μεγαλύτερη αγορά. Κάτω από αυτές τις συνθήκες ο δούλος εξελίσσεται πλην όμως η προσφορά δούλων παραμένει πολύ αναξιόπιστη για να επιτρέψει τη συγκρότηση μιας διακριτής κοινωνικής τάξης δούλων ή διακριτών κοινωνικών θεσμών περίξ αυτών. Σε καθεστώς τοπικής οικονομίας ο δούλος εργάζεται δίπλα στα άλλα μέλη του νοικοκυριού και ότι αυτός παράγει παραμένει στην κοινότητα, αναμιγνύόμενο με την παραγωγή των άλλων και διανέμεται σύμφωνα με τις επικρατούσες ρυθμίσεις. Στην τοπική κοινωνία η εργασία των δούλων δεν κατευθύνεται στην παραγωγή εμπορευμάτων.

ισχυρότατη απόδειξη είναι η μαρτυρία του Ησίοδου ότι οι αγρότες της Άσκλης εργάζονται στα δικά τους χωράφια δίπλα στους δούλους του και ότι η εργασία αυτή δεν στιγματίζεται στο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» ως κάτι δουλικό και ανάρμοστο για ένα ελεύθερο άτομο. Ο Ησίοδος, επιπλέον δεν φιλοδοξεί να απελευθερώσει τον ίδιο από την ανάγκη να εργασθεί ζητώντας περισσότερους δούλους. Δύναται επίσης να σημειωθεί ότι η μορφή/μοντέλο εμπορίου όπως περιγράφεται από τον Ησίοδο δεν επαρκεί να τροφοδοτεί τους Ασκραίους με συνεχή προσφορά δούλων, ούτε επίσης οι Ασκραίοι εμφανίζονται να απασχολούν δούλους στην παραγωγή εμπορευμάτων, αγαθά προοριζόμενα περισσότερο για εξαγωγή παρά για τοπική κατανάλωση.

Υπάρχει βέβαια η περίπτωση κατά την οποία η παρουσία των δούλων στην Άσκλη να δημιουργήσει ένα καθεστώς ιεραρχίας, ένα βαθμό στρωμάτωσης, αλλά το μοντέλο του Meillasoux περί δουλείας, στην περίπτωση της Άσκλης δεν εφαρμόζεται. Ο Finley τηρεί την ίδια διάκριση/διαχωρισμό, όπως Meillasoux μεταξύ μιας κοινωνίας που χρησιμοποιεί δούλους και μιας κοινωνίας δούλων. Κατά την άποψη του ο δεύτερος κοινωνικός σχηματισμός εμφανίζεται στην Ελλάδα μόνον στην κλασική περίοδο, κυρίως στην Αθήνα όπου προϋποθέτει:

- Συγκέντρωση αγροτικής περιουσίας
- Ανάπτυξη του εμπορίου, των αγορών και της παραγωγής αγαθών / εμπορευμάτων
- Μη διαθεσιμότητα εύκολα εξαναγκαζόμενης τοπικής εργατικής δύναμης.

Ο Garlan υποστηρίζει επί πλέον ότι για την περιγραφόμενη υπό του Ομήρου κοινωνία, το καθεστώς των δούλων δεν ορίζεται ως το αντίθετο προς ένα ελεύθερο (μη δούλο). Μάλλον, η γραμμή μεταξύ ελίτ και μη ελίτ είναι μια σπουδαιότερη διάκριση για την Ομηρική κοινωνία, αφήνοντας την θέση των δούλων κάπως αμφίβολη σε σχέση με τα άλλα πρόσωπα χαμηλού επιπέδου/καθεστώτος-θήτη και θεράποντα. Ακόμη ο Όμηρος απαριθμεί πολλές κατηγορίες δουλικής εργασίας παρά ο Ησίοδος, μια ανάκληση του ρόλου των υψηλών νοικοκυριών στην Ομηρική ποίηση, και η εικόνα του Λαέρτη που εργάζεται κολλητά με τους δούλους του. Εκπέμπει/περνάει μια πολύ διαφορετική εντύπωση στην Οδύσσεια από εκείνη του Ασκραίου γεωργού που πηγαίνει στα χωράφια μαζί τους δούλους. Η μαρτυρία αυτή δηλώνει ότι η απόσταση που χώριζε τον δούλο από τον ελεύθερο στην εποχή του Ομήρου είναι μικρότερη από εκείνη που παρατηρείται στις κοινωνίες δούλων της κλασικής περιόδου, αλλά ταυτόχρονα μεγαλύτερη από ότι στην Άσκλη.

Υπάρχει η υποψία ότι η προσφορά δούλων στην Άσκλη ήταν ακανόνιστη, εξαρτώμενη από την πρόσληψη των ευκαιριακά περιπλανώμενων αιχμαλώτων, τα θύματα λιμού, ίσως την υποδούλωση αιχμαλώτων, ή συμφωνία ανταλλαγής. Διατυπώνεται η σκέψη ότι η προσέλκυση τέτοιων ανελεύθερων εργατών για τους γεωργούς της Άσκλης θα ήταν διπλάσια.

Ο Meillasoux καταδεικνύει ότι τα δημιουργημένα κέρδη εκ της δουλείας προκύπτουν από τις οικονομίες που κάνει η κοινωνία των δούλων όταν αναζητά εργαζόμενους, για την διατροφή των οποίων δεν απαιτείται να επενδύσει. Αποκτώντας έναν εργάτη αφού αυτός έχει φτάσει στο σημείο παραγωγής πλεονάσματος πέραν των δικών του αναγκών επιβίωσης, θα μπορέσει αυτός να προσφέρει αξιοσημείωτα πλεονεκτήματα στο νοικοκυριό. Επιπροσθέτως, όπως θα φανεί παρακάτω, η προσέλκυση δουλικής εργασίας μπορεί να ήταν αποτέλεσμα του ελέγχου που ασκούσε ο γεωργός επί της παραγωγικότητας του δούλου και κατ' επέκταση επί της αναλογίας παραγωγών/καταναλωτών εντός του νοικοκυριού. Το να εξαναγκάζεται ο δούλος να εργάζεται προς το συμφέρον άλλου παρά για το δικό του, το να κρατείται ως περιουσία ενός άλλου, το να παραμένει σταθερά εκτός(περιθώριο) της κοινωνίας που ζει – εάν όλα αυτά τα χαρακτηριστικά επιβεβαιώνονται για τους δούλους του Ησιόδου, τότε αυτά συνιστούν μια ταξική ομάδα οριζόμενη από την ανισότητα με τα άλλα μέλη της κοινωνίας.

Ενώ μερικοί είναι σε θέση να συσσωρεύσουν πλούτο στη διάρκεια της ζωής τους, άλλοι δεν δύνανται να κατορθώσουν το ίδιο και μπορεί να μην έχουν την ευκαιρία να βρουν νοικοκυριά. Αλλά ο θεσμός της δουλείας δεν συνεπάγεται εντός αυτού ένα σημαντικό βαθμό στρωμάτωσης ή συγκέντρωσης για μια κοινωνία. Ο Ησίοδος κάνει μια αναφορά στον όρο θήτης/δουλευτής στο στίχο 602 όπως και στο όρο έριθον / δουλεύτρια. Στην Ιλιάδα έριθοί παρουσιάζονται ως εργάτες – δουλευτές στο ανάκτορο του βασιλέως (στίχοι 18,550,560). Ο Ομηρικός θήτης εργάζεται για περίοδο ενός έτους με καθορισμένο μισθό(Ιλ.21.444-445). Η προσφορά του Ευρύμανθου προς τον Οδυσσέα να γίνει δούλος του, το ζευγάρι των δούλων με τις δούλες και η προτίμηση του Αχιλλέα να γίνει θήτης/δούλος ενός πτωχού, παρά του βασιλέως στην πράξη δηλώνουν ότι ο θήτης καταλαμβάνει ένα χαμηλό status. Η απλούστερη παραδοχή είναι ο θήτης του Ησιόδου και η έριθος (δουλευτής και δουλεύτρα) αντιπροσωπεύουν μέλη της κοινωνίας εργαζόμενα με μισθό. Φαίνεται πιο πιθανό πως είναι άτομα από νοικοκυριά που διαθέτουν ανεπαρκή καλλιεργήσιμη γη και κτήνη να υποστηρίζουν τον εαυτό τους.

Ένα νοικοκυριό που αντιμετωπίζει δυσκολίες από τις καθημερινές ανάγκες επιβίωσης πιθανό θα καταστεί αδύναμο να διαθέσει την αναγκαία εργασία για να προετοιμάσει νέα γη για καλλιέργεια. Μια πιο αποτελεσματική επιλογή είναι να μπορούσε να εργασθεί για ένα άλλο νοικοκυριό, το οποίο έχει έλλειμμα εργατικών χεριών. Ένας θήτης είναι κάποιος που εργάζεται στα χωράφια κάποιου άλλου με μισθό. **Η Ομηρική μαρτυρία επιβεβαιώνει την κοινωνική ανισότητα μεταξύ θήτη και κυρίου (αφεντικού)**. Εκτός από τις ερωτήσεις του status/καθεστώτος η θήτευση μπορεί επίσης να θεωρηθεί ως ένας μηχανισμός για αποτελεσματικό μερισμό εργασίας μεταξύ των νοικοκυριών της Άσκρης σε ανταπόκριση της υφιστάμενης αναλογίας διαθέσιμης γης προς διαθέσιμη εργασία, εντός των μεμονωμένων νοικοκυριών.

Όπως ο Gallant έχει αποδείξει, ένα μείζον πρόβλημα που αντιμετώπιζαν τα νοικοκυριά ήταν: να αποκτήσουν μια ευνοϊκή ισορροπία μεταξύ μελών ικανών να παράγουν περισσότερο από την κατανάλωση και άλλων μελών όπως οι πλέον ηλικιωμένοι ή οι πολύ νέοι, οι οποίοι καταναλώνουν περισσότερο από όσο παράγουν.

Στην πορεία του τυπικού κύκλου ζωής μια οικογένεια προχωράει σε περιόδους ευνοϊκής αναλογίας παραγωγών προς καταναλωτές και περιόδους δυσμενούς αναλογίας – δηλαδή, περιόδους πλεονασματικής και περιόδους ανεπαρκούς εργασίας. Καθώς το μέγεθος της οικογένειας κυμαίνεται, ανάλογα κυμαίνεται και η αναγκαία γη για την διατροφή τους. Το ευαίσθητο σημείο της αναλογίας μεταξύ εργαζομένων και καταναλωτών σε ένα νοικοκυριό μπορεί να εξηγήσει την συμβουλή του Ησιόδου, όπως η δουλεύτρια /έριθος στερείται δικών της παιδιών και όπως ο εργαζόμενος /θήτης δεν έχει σπίτι, νοικοκυριό δικό του, όπως γράφει και ο στίχος 602(να βρεις ένα δούλο χωρίς σπίτι κα μια δουλεύτρια χωρίς παιδιά).

Τέτοιοι εργαζόμενοι όχι μόνο θα συγκέντρωναν την προσοχή τους περισσότερο στις ανάγκες του σπιτιού του εργοδότη αλλά θα προβάλουν λιγότερες απαιτήσεις επί των πόρων του νοικοκυριού-δεδομένου ότι η προσφορά εργασίας τους αντισταθμίζεται με την τροφή ενός μόνο προσώπου. Μια παρόμοια λογική μπορεί να λειτουργεί και για την περίπτωση εργασίας από δούλο. Οι δύο αναλογίες εντός του νοικοκυριού, ήτοι μεταξύ εργαζομένων και καταναλωτών καθώς και μεταξύ αναγκών τροφής και διαθέσιμης γης, επιτρέπουν τη δόμηση τουλάχιστον τεσσάρων διαφορετικών σεναρίων:

1. Ευνοϊκός λόγος εργασίας (εργαζόμενοι προς καταναλωτές)και επαρκής γη (ή περισσότερη γη) για τις ανάγκες του νοικοκυριού.
2. Ευνοϊκός λόγος εργασίας αλλά ανεπαρκής γη
3. Δυσμενής αναλογία εργασίας αλλά επαρκής γη (ή περισσότερη)για να καλύψει τις περισσότερες διατροφικές ανάγκες
4. Δυσμενής αναλογία εργασίας και ανεπαρκής γη

Φυσικά, σύμφωνα με το μοντέλο του Gallant ένα νοικοκυριό μπορεί να διέλθει δια μέσου των διαφόρων σεναρίων στη διάρκεια του χρόνου.

Τύπος σεναρίου	Αναλογία/εργασία - κατανάλωση	Αναλογία/γη-διατροφικές ανάγκες
1	ευνοϊκή	επάρκεια, ευνοϊκή
2	ευνοϊκή	ανεπάρκεια, δυσμενής
3	δυσμενής	επάρκεια, ευμενής
4	δυσμενής	ανεπάρκεια ,δυσμενής

Το νοικοκυριό τύπου 1 παραμένει αυτάρκες και σε θέση να παράγει πλεόνασμα. Αυτός ο τύπος 1 παριστά το ιδανικό για τον Ησιόδο. Ένα πλεονασματικό νοικοκυριό μπορεί να στείλει ένα μέλος του να εργασθεί ως θήτη /

δουλευτή αν και μπορεί να μην έχει δυνατό κίνητρο να το πράξει. Ένα νοικοκυριό τύπου 2, ελέγχοντας επαρκή εργασία προς κάλυψη των αναγκών αλλά όχι αρκετή γη, είναι πολύ πιθανό να καταστεί πηγή θητών / δουλευτών. Εν συνεχεία το νοικοκυριό 3 θα είναι πολύ πιθανό να προσλάβει ένα θήτη/δουλευτή δεδομένου του βασικού προβλήματος της έλλειψης εργασίας/εργατών. Τα νοικοκυριά τύπου 4τελούν υπό δεσμό. Η ανεπαρκής εργασία μπορεί να είναι ακόμη επαρκής για την καλλιέργεια της κατεχόμενης γης /κτημάτων. Πλην όμως τα προϊόντα τους δεν θα ικανοποιούν τις διατροφικές ανάγκες της οικογένειας. Η το νοικοκυριό θα έχει έλλειμμα εργασίας για την καλλιέργεια της ανεπαρκούς γης.

Κάθε νοικοκυριό με περίσσειμα εργασίας από ότι έχει ανάγκη για την καλλιέργεια της γης του μπορεί να επιθυμεί να επωφεληθεί από αυτό το πλεόνασμα με δανεισμό ενός μέλους σε ένα άλλο νοικοκυριό, το οποίο δοκιμάζεται από έλλειμμα εργασίας, αλλά αυτό θα είναι ιδιαίτερα αληθές για ένα νοικοκυριό το οποίο έχει έλλειμμα γης.

Τα νοικοκυριά τύπων 2και 3, τότε θα συμμετάσχουν φυσικά σε μια ανταλλαγή: το ένα συνεισφέροντας εργασία και το άλλο συνεισφέροντας γη. Η συμβουλή του Ησιόδου να προσελκύσουν τα νοικοκυριά επί πλέον εργασία κατά την περίοδο καλλιέργειας ,επιβεβαιώνει την διαθεσιμότητα εργασίας ακόμη στη διάρκεια περιόδων εποχικής χρονικής πίεσης. Τέτοια άτομα ασφαλώς θα προέλθουν από νοικοκυριά με περισσότερους εργάτες από όσους απαιτούνται για να καλλιεργήσουν την γη τους. Με την παραχώρηση ενός παιδιού στη διάθεση ενός γείτονα, είτε σε μακροχρόνια, είτε σε βραχυπρόθεσμη βάση, θα μπορούσε να προσφέρει τα μέσα ενός νοικοκυριού μείωσης των βιοτικών του αναγκών και ακόμη να φέρει επιπρόσθετους πόρους υπό μορφή μισθού. Έτσι η θήτευση θα παριστά μια προσπάθεια εκ μέρους του νοικοκυριού του θήτη να επωφεληθεί από το εργασιακό του δυναμικό , όταν αυτό υπερβαίνει τις απαιτήσεις της ιδιόκτητης γης και μια προσπάθεια από το νοικοκυριό του κυρίου να επεκτείνει την παραγωγή πέραν των ορίων, τα οποία υπαγορεύονται από το δικό του εργασιακό δυναμικό.

Σε μια δεδομένη κοινωνία το χάσμα που χωρίζει τα νοικοκυριά με επαρκή γη (ή μεγαλύτερη) και εκείνα με πολύ λίγη μπορεί να είναι ουσιαστικό ή ελαφρά περιορισμένο. Στο πλαίσιο της Ομηρικής πόλης π.χ φαίνεται απίθανο ο υιός ενός βασιλέα να εργασθεί ως θήτης για ένα νοικοκυριό του δήμου. Αλλά στη σκηνή ενός χωριού στο οποίο η απόσταση μεταξύ ευημερούντων και φτωχών είναι λιγότερη φανερή, όπως και στην Άσκη, δεν είναι αδιανόητο ότι μια σχετικά ευημερούσα οικογένεια θα μπορεί να μισθώνει ένα μέλος της ως θήτη, ακόμη και σε μια φτωχότερη οικογένεια. Πράγματι, η θέση του Ησιόδου για επαρκή μισθό/αμοιβή η οποία πρέπει να προσφέρεται σε ένα φίλο, θα πρέπει να εκλαμβάνεται ότι σημαίνει πως τέτοιες ρυθμίσεις εργασίας λειτουργούν με σχετική αδιαφορία προς την καθεστωτική ιεραρχία. **Η εργασία που εγείρεται εδώ είναι εάν η θήτευση /thes παριστά ένα κοινωνικό καθεστώς στην Άσκη ή απλώς ένα σχήμα εργασίας.** Ενώ ο θήτης μπορεί

να ανήκει σε μια άκληρη (χωρίς γη) τάξη η οποία αναγκάζεται αν μοχθήσει για ένα μισθό στη γη των άλλων, συγκρινόμενη όμως με την Αθηναϊκή απογραφόμενη τάξη των θητών, η θήτευση μπορεί εξίσου να αντιπροσωπεύει μια εργασιακή συμφωνία, συναπτόμενη από οικογένειες διαφέρουσες κυρίως στα αντίστοιχα μερίδια της εργασίας ως προς τη γη. Αυτό παραμένει ένα ζήτημα παραπάνω μελέτης αλλά εκ του ασφαλούς ο Ησίοδος δεν μας δίνει μαρτυρία στο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» με την οποία η θήτευση αντιπροσωπεύει ένα συγκεκριμένο και διαρκές κοινωνικό καθεστώς για ένα νοικοκυριό. Επιστρέφοντας σύντομα στο θέμα της δουλείας, η χρήση εργασίας δούλων υποδεικνύει την παρουσία νοικοκυριών τύπου 3(δηλαδή έλλειψη εργατών, επάρκεια γης) τα οποία κατέχουν περισσότερη γη από ότι μπορούσαν να καλλιεργήσουν μόνο τους. Ο Ησίοδος στο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» συμβουλεύει να υπάρχει ένα αγόρι διότι με τον τρόπο αυτό ο πλούτος του νοικοκυριού θα αυξάνει. Σύμφωνα με την ερμηνεία αυτή ο στίχος αυτός προειδοποιεί για την διάκριση μεταξύ της οικογενειακής γης και άλλων πόρων μεταξύ πολλών κληρονόμων. Εάν οι Ασκραίοι προσέβλεπαν στην αποφυγή της κατάτμησης της πατρικής κληρονομιάς δια επιβολής περιορισμών στη γέννηση κληρονόμων, τότε η δουλεία μπορούσε να έχει συμπληρώσει μια τέτοια πρακτική δια της προσφοράς εργασίας, χωρίς να προβάλλει περαιτέρω απαιτήσεις έναντι των πλουσίων νοικοκυριών. Καθίσταται σαφές από τα παραπάνω ότι, η γη συνδέεται με την υπόθεση του κοινωνικού καθεστώτος τουλάχιστον στο βαθμό που η θήτευση αντιπροσωπεύει ένα κοινωνικό καθεστώς. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι, ποτέ ο Ησίοδος δεν αναφέρει ρητά ότι η φτώχεια οφείλεται σε ανεπάρκεια πόρων ή ότι η ευημερία είναι αποτέλεσμα της έκτασης και ποιότητας κατεχόμενης γης από μια οικογένεια. Αυτός συνδέει την φτώχεια και ευημερία μάλλον με την ένταση με την οποία κάποιος καλλιεργεί τη γη που κατέχει(ιδιόκτητη γη) .

Ο θεσμός της θήτευσης μπορεί κάλλιστα να εξηγηθεί τόσο δια αναφοράς στην οικογενειακή περιουσία ως προς τις βιοτικές ανάγκες της, όσο και δια αναφοράς στην αναλογία της οικογενειακής περιουσίας προς το εργατικό δυναμικό της.

Ο Ησίοδος διεκδικεί τίτλο γης ως ιδιωτική περιουσία, τον κλήρο του, ο οποίος είναι κληρονομητός (στίχοι 35-39). Η αναφορά του σε γεωργούς που καλλιεργούν διάφορες περιοχές (στίχοι 388-393) ενισχύει την εντύπωση ότι πρόκειται για εγκατεστημένους γεωργούς οι οποίοι καλλιεργούν συγκεκριμένα κτήματα. Η γη είναι πλέον απαλλοτριώσιμη. Η ίδια η Άσκη τελικά, ως μόνιμη εγκατάσταση παρουσιάζει μόνιμη κατοχή γαιών. Φυσικά ανεξάρτητα νοικοκυριά δεν θα απέφευγαν να προβάλλουν απαιτήσεις για συγκεκριμένα εδάφη αν δεν άξιζαν για συσσώρευση γης. Αυτό ασφαλώς έλαβε την μορφή των αμπελώνων στους οποίους αναφέρεται ο Ησίοδος.

Η αρόσιμη καλλιέργεια επέβαλε πρώτον: τα χωράφια να καθαρίζονται από πέτρες, κορμούς και ρίζες και ότι άλλο δυσκόλευε την άροση, δεύτερον την αποστράγγιση και τρίτον την αποφυγή ζημιών στο άροτρο. Ένα χωράφι

μπορούσε να έχει μεγαλύτερη αξία από ένα άλλο λόγω των παραμέτρων εγγύτητας προς την οικογένεια, ποιότητα γης, κλίση εδάφους, υπόγεια νερά ή το πόσο νερό βροχής πέφτει.

Είναι λογική η προσδοκία/ εκτίμηση ότι σε μια γεωργική, μη δυναμική, κοινωνία η βελτιωμένη γη θα πρέπει να έχει αξία. Αυτό δεν συνεπάγεται ότι υπάρχει μειωμένη προσφορά καλλιεργήσιμης γης. Ούτε θα πρέπει να υποθέσουμε ότι κάθε οικογένεια που δοκιμάζεται από έλλειψη γης θα πρέπει αμέσως να προσανατολίσει τις ενέργειές της στο να προετοιμάσει νέα γη για καλλιέργεια.

Όσο αυξάνεται η νέα αρόσιμη γη, τόσοσ πλούτος προστίθεται μακροπρόθεσμα στην οικογένεια. Η προσπάθεια όμως που απαιτείται γι αυτό, αφαιρεί εργασία από το άμεσο έργο της διατροφής της οικογένειας. Νοικοκυριά τύπου 4(ανεπάρκεια γης προς ικανοποίηση των βιοτικών αναγκών της οικογένειας και δυσμενής αναλογία εργατών προς καταναλωτών) δεν θα είναι σε θέση να επενδύσουν εργασία στην προετοιμασία νέας γης προς καλλιέργεια και μπορεί να βρουν αυτό δύσκολο να εργασθούν σε τέτοια γη ακόμη και αν την είχαν.

Νοικοκυριά τύπου 2 με ευνοϊκή αναλογία καταναλωτών προς παραγωγούς αλλά με ανεπάρκεια γης μπορούν να προτιμήσουν μίσθωση πρόσθετης εργασίας για να καθαρίσουν νέα γη διότι, αυτή η κίνηση παρέχει στην οικογένεια πρόσβαση στους πόρους μιας άλλης οικογένειας χωρίς την αρχική καθυστέρηση χρόνου και επένδυσης που απαιτείται να φέρει μη βελτιωμένη γη σε καλλιέργεια.

Αυτό θα είναι ιδιαίτερα αληθές για μια οικογένεια η οποία δεν αντιμετωπίζει μακροπρόθεσμα έλλειμμα γης. Τα νοικοκυριά που το πιθανότερο θα διέθεταν εργασία προς καθαρισμό των χωραφιών, θα είναι εκείνα τύπου 1,2 που απολαμβάνουν πλεόνασμα εργασίας, τα οποία επίσης αντιμετωπίζουν στο εγγύς μέλλον μια μακροπρόθεσμη αύξηση των βιοτικών αναγκών. Για παράδειγμα, οικογένειες με πολλά αγόρια, τα οποία πρόκειται να παντρευτούν και να αρχίσουν να αποκτούν τα δικά τους παιδιά, μπορεί να επιλέγουν να επενδύσουν στην προετοιμασία νέας γης προς καλλιέργεια.

Ενώ ο Όμηρος παρουσιάζει την θήτευση (μισθωτή εργασία) ως μια σχέση η οποία διέπεται/κυβερνάται από το καθεστώς ιεραρχίας, είναι ξεκάθαρο ότι αυτό προϋποθέτει μια συγκεκριμένη σχέση, εντός της οικογένειας, μεταξύ γης ή και εργασίας. Ο Ησίοδος δεν ξεκαθαρίζει στο έργο του «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ», αναφερόμενος στη θήτευση, κατά πόσο η σχέση αυτή(μια σχέση εργασίας μεταξύ οικογενειών που αντιμετωπίζουν διαφορετικές συνθήκες εργασίας κα γης) δομείται εντός μιας πιο περιεκτικής διάκρισης ταξικής παρά μεταξύ των πιο ή και ολίγων ευημερουσών οικογενειών. Ένας μπορεί αιτιολογημένα να κλίνει στο να αποδώσει μια ταξική διαφορά στο θεσμό της θή-

τευσης, αλλά είναι σε κάθε περίπτωση πιθανό ακόμη και η πλουσιότερη οικογένεια να στέλνει ένα θήτη σε μια φτωχότερη⁸.

Επιπρόσθετα, κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες μια οικογένεια μπορεί να θεωρήσει την θήτευση, ως μια λύση στην έλλειψη γης, προτιμότερη από το να απαιτήσει νέα γη προς καλλιέργεια. Σε ότι αφορά την γη καθαυτή, παρατηρείται ότι η γη αποτελεί εμπράγματα αξία και ότι μια οικογένεια μπορεί να αντιμετωπίζει έλλειμμα γης ακόμη και σε κατάσταση επαρκούς χέρσας γης. Επί πλέον, το γεγονός ελλείμματος γης από μερικά νοικοκυριά δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκη από μόνο του ότι η γη είναι συγκεντρωμένη στα χέρια ολίγων, μεγαλοκτηματιών ή ότι δεν υπάρχει ανεκμετάλλευτη/χέρσα γη.

Η πιο σημαντική μορφή ταξικού διαχωρισμού την οποία ο Ησίοδος επιβεβαιώνει, είναι εκείνη μεταξύ των δούλων και του ελεύθερου πληθυσμού. Η διαφορά που χώριζε τον θήτη από τον μη θήτη είναι περισσότερο συγκεκριμένη. Αλλά εάν ακόμη δεχθούμε ότι η θήτευση δεν συνιστά ένα επίσημο κοινωνικό καθεστώς/τάξη ανεξάρτητα αυτού θα είναι πιο ελκυστική στα νοικοκυριά των οποίων η γη δεν επαρκεί για τις ανάγκες τους και με αυτό το κριτήριο είναι λιγότερο εύπορα

Εκείνο το οποίο ο Ησίοδος παρουσιάζει στο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» δεν είναι μια κοινωνία που υστερεί σε στρωμάτωση, αλλά μια κοινωνία στην οποία το ανώτερο στρώμα φαίνεται να είναι ευρύ και διακριτό. Βλέπουμε υποδεέστερες ομάδες με την μορφή δούλων και πιθανό των θητών αλλά ο Ησίοδος δεν εντοπίζει διακριτή ελίτ.

Στην κορυφή της ταξινόμησης υπάρχουν μόνο γεωργοί, μια ομάδα ικανή να δεχθεί και τους δύο, τον Ησίοδο και τον αδελφό του Πέρση. Αυτή η ιεράρχηση εντός της ομάδας των γεωργών δεν μπορεί να εκλαμβάνεται με όρους τυπικών κοινωνικών διατάξεων. Ένα σύστημα ιεραρχίας, το οποίο διαχωρίζει μια αρχέγονη ελίτ από τους υπόλοιπους, λειτουργεί μέσα στην τελευταία ομάδα, αλλά δεν μοιάζει στην ιεραρχία βασιλέως-δήμου.

Εντός των σχέσεων της γειτονιάς τα κοινωνικά φαινόμενα μερισμού και ανταγωνισμού για την ευημερία πραγματοποιούνται σε μια μορφή ιεραρχίας η οποία στη συνέχεια ενισχύει τον μερισμό και τον ανταγωνισμό. Έτσι η παραδοσιακή ιεραρχία του επιτυχημένου και λιγότερο επιτυχημένου γεωργού, δομημένη στην ευγενή άμυλα που αναπτύσσεται μεταξύ γειτόνων, βρίσκει συγκεκριμένη έκφραση στην ιεραρχική σχέση μεταξύ δανειστών και δανειζόμενου. Επισημαίνεται ο ρόλος της καλής έριδας στη διαμόρφωση της κοινωνικής θέσης των ατόμων.

Στους στίχους 311-312 του ποιήματος κατά την εξύμνηση των πλεονεκτημάτων της σκληρής (επιμελούς) εργασίας ο Ησίοδος προσδιορίζει τα στοιχεία της τάξης(status) και του γοήτρου στην κοινωνία. Χαρακτηριστικά

---

⁸ Ενδεχομένως το σημείο αυτό ενισχύει την πάγια θέση του Ησίοδου "έργον ουδέν όνειδος". Ο Ησίοδος προτάσσει την αξία της εργασίας από κοινωνικά ταμπού.

αναφέρει πως «όταν εργάζεσαι γρήγορα και ο ακαμάτης θα σε ζηλέψει που πλουταίνεις. Τον πλούτο συντροφεύει τιμή και υπόληψη».

Ο Ησίοδος εξηγεί στον Πέρση πως εάν αυτός πάει να εργασθεί, ο ακαμάτης/ οκνηρός άνθρωπος, το ισοδύναμο του πτωχού, θα ζηλέψει / θαυμάσει τον Πέρση (στίχος 312). Αυτός θα πλουτίζει δεδομένου ότι η τιμή και η υπόληψη συνοδεύουν τον πλούτο. Η αποκτώμενη ευημερία από την εργασία αποτελεί την βάση για την αρετή και την υπόληψη, ιδιότητες που τοποθετούν τον άνθρωπο στα μάτια των γειτόνων του. Η αρετή εμφανίζεται σε ένα άλλο σημείο του έργου(στίχος 282-292) στο οποίο αντιπαρατίθεται ο δρόμος της κακίας με τον δρόμο της αρετής. Το εύκολο και ευπρόσιτο του δρόμου της ατιμίας και ο ιδρώτας για την απόκτηση της αρετής(μπροστά από την αρετή έβαλαν ιδρώτα οι αθάνατοι θεοί) επαναλαμβάνουν την αντίθεση των στίχων 312-313 της νωχελούς φτώχειας απέναντι στον φιλόπονο πλούτο, συνδεόμενης με ζήλεια και θαυμασμό εκ μέρους του φτωχοποιημένου ανθρώπου απέναντι στον ευημερούντα.

Εδώ πάλι ο Ησίοδος ισχυρίζεται ότι υπάρχει τιμή, υπόληψη, θέση, αξιοπρέπεια για το άτομο εκείνο που έχει κερδίσει ένα μέτρο ευημερίας από ακούραστη εργασία, επάνω στα χωράφια του. Ένα παρόμοιο σύνολο σχέσεων εμφανίζεται στο στίχο 319, όπου ο Ησίοδος αντιπαραθέτει την αιδώ/ντροπή, η οποία πάει με την φτώχεια, με την παρηρησία(θάρσος) ή ακόμη και την αυθάδεια που συνοδεύει τον πλούτο.

Ακόμη και αν ο όρος θάρσος εκλαμβάνεται ως αρνητική ιδιότητα, ως μια παγίδα πλούτου, αναφέρεται ούτως ή άλλως στην θέση του πλούσιου ατόμου μέσα στην κοινότητα-όπως η αιδώς αναφέρεται στον σεβασμό προς τον εαυτό μας και τους άλλους, το οποίο ο φτωχός δεν μπορεί να αποκτήσει. Στα όρια της γειτονιάς, η εξουσία, η υπόληψη και η επισημότητα συνοδεύουν την ευημερία του επιτυχημένου γεωργού⁹.

Ο ιδιαίτερος δεσμός μεταξύ της ευημερίας ενός επιτυχημένου γεωργού από τη μία πλευρά και της υπόληψής του και εξουσίας από την άλλη, πέραν από την συνυπάρχουσα προσελκυστικότητα του πλούτου του ίδιου, επηρεάζεται από τις υποχρεώσεις που πηγάζουν μεταξύ των ευπόρων και των πτωχότερων γειτόνων τους.

Ενώ ο επιτυχημένος γεωργός κερδίζει τιμή και υπόληψη (στίχος 312) στα μάτια των γειτόνων, ο αποτυχημένος αγρότης πιέζεται από την ανάγκη και άγεται να ζητήσει από τον πλουσιότερο αυτού γείτονα, δάνειο για να επιβιώσει η οικογένειά του. Πράγματι το ίδιο βλέμμα το οποίο εκφράζει ζήλεια και θαυμασμό για την ευημερία συγχρόνως διαμηνύει την ανάγκη, όπως ο φτωχός να έχει έναν πλουσιότερο αυτού γείτονα. Η ανάγκη αυτή συμπερι-

---

⁹ Στους στίχους 760-764 αποτυπώνεται το ενδιαφέρον του Ησίοδου για την φήμη. Ο ποιητής δεν παραπονείται για έναν εκφυλισμένο κόσμο στον οποίο η φήμη και η υπόληψη ακολουθούν τον πλούτο. Ο Ησίοδος μάλλον εξυμνεί δια του πλούτου και της θέσης την επιτυχία που προέρχεται από βέβαιη εργασία στα χωράφια. Η παρατήρηση και ότι η υπόληψη συνοδεύει τον πλούτο σημαίνει ότι οι χωρικοί επιδοκιμάζουν τους επιμελείς γεωργούς.

λαμβάνει το σταθερό θεμέλιο για την θέση και την διάκριση του επιτυχημένου αγρότη. Αυτός ο δεσμός μεταξύ του θαυμασμού που αισθάνεται ο πτωχός για τον ευημερούντα και της έκκλησής του προς αυτόν είναι καταφανής μεταξύ των στίχων(473-478). Ο Ησίοδος συνοψίζει την ικανοποίηση που ο Πέρσης θα λάβει σε μια καλή σοδειά με το καύχημα «ότι δεν θα κοιτάς με ζήλεια τους άλλους αλλά ένας άλλος θα έχει στην ανάγκη σου».

Το βλέμμα του θαυμασμού, το οποίο ο Πέρσης δεν θα είναι αναγκασμένος τώρα να κατευθύνει σε κάποιον άλλο εν όψει της θέσης που τον φέρνει η νέα του επιτυχία, αντιστοιχεί στην ανάγκη που οι άλλοι θα έχουν αυτού λόγω της ευημερίας του. **Το βλέμμα θαυμασμού και η αίσθηση της ανάγκης λειτουργούν ουσιαστικά ως συνώνυμα στο έργο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ».** Ο Πέρσης δεν θα κοιτάξει τους άλλους με θαυμασμό, διότι αυτός δεν έχει την ανάγκη της βοήθειας των. Η αίτηση του φτωχού ανθρώπου για βοήθεια από τον Πέρση θα εκφρασθεί στην αρχή δια φθονερού βλέμματος. Έτσι, ο Ησίοδος προειδοποιεί τον Πέρση μετά από λίγες γραμμές, ότι στο ενδεχόμενο άσχημης εσοδείας κανείς δεν θα κοιτάξει προς αυτόν(στίχοι482). Στο βλέμμα του φτωχού ανθρώπου, το οποίο εκφράζει και τα δύο, την αίτηση για βοήθεια καθώς και τον θαυμασμό για κάποιον ευημερούντα, **ο Ησίοδος συνδέει τον ρόλο των ευπορούντων ως προστατών των αδύναμων με το καθεστώς που απολαμβάνουν από την κοινωνία.** Το ίδιο βλέμμα θαυμασμού, το οποίο ανταμείβει την ευημερία με υπόληψη και τιμή, μπορεί να λειτουργήσει επίσης για να ζητήσει βοήθεια, η οποία εξασφαλίζει το γόητρο του επιτυχημένου γεωργού.

Να το ομολογήσουμε ευθέως, **οι εύποροι στην πράξη αγοράζουν το γόητρό τους με την ικανότητα που διαθέτουν να δανείζουν τους λιγότερο επιτυχημένους γείτονες.** Η βοήθεια ,και αν ακόμη πρέπει να επιστραφεί πλήρως , δημιουργεί μια υποχρέωση επάνω στον δανειολήπτη , η οποία δύναται να ισορροπηθεί μόνο όταν η αρχική βοήθεια έχει αποπληρωθεί και ένα αντίστροφο δάνειο έχει στη συνέχεια παρασχεθεί στον πιστωτή.

Εάν μακροχρόνια, η βοήθεια μεταξύ των νοικοκυριών θα πρέπει πάντοτε να κινείται προς τη ίδια κατεύθυνση, τότε θα προκύψει συσσωρευμένο χρέος ευγνωμοσύνης παρά τις κανονικές αποπληρωμές. Έτσι, εάν ο Ησίοδος έχει ήδη παράσχει υποστήριξη στο νοικοκυριό του Πέρση, τότε η απειλή του Πέρση να στραφεί προς τους βασιλείς, προκειμένου να διεκδικήσει/λάβει μεγαλύτερο μέρος κλήρου, θα πρέπει ασφαλώς να θεωρηθεί ως προσβολή της οφειλόμενης ευγνωμοσύνης, εκ μέρους του Πέρση , κάνοντας έτσι κατανοητή την αγανάκτηση του Ησίοδου. Αυτό το σενάριο εναρμονίζει εκείνο που ο Ησίοδος μας λέει για την φύση της αμοιβαιότητας και ανταλλαγής στην κοινωνία του με ότι ο ίδιος μας λέει περί καθεστώτος /status και της εξουσίας. Αυτό αποτελεί φυσικά, μια ανεπαρκή βάση /θεμέλιο για την ιεραρχία, παρά

οι υποχρεώσεις που δημιουργούνται από ένα καθεστώς γενικής αμοιβαιότητας, αλλά η αρχή είναι η ίδια.¹⁰

Για λόγους σαφήνειας δίνονται δύο επεξηγήσεις:

1. Λέξεις όπως « πλούτος», «ευημερία» ή «επιτυχία» μπορούν εύκολα να δηλώνουν μια οικονομική απόσταση μεταξύ νοικοκυριών, πέραν όσων έχουμε κατά νου. Όπως δε θα γίνει ξεκάθαρο προσοδευτικά, η Άσκη προσεγγίζεται ως μια κοινότητα γεωργών στην οποία οι διακρίσεις πλούτου είναι ασαφείς να υποστηρίξουν οτιδήποτε πέραν από την αρχέγονη στρωμάτωση ή καθεστώς ελίτ. Για τον Ησίοδο η γραμμή μεταξύ ευημερίας και έλλειψης είναι σημαντική, αλλά σε πρακτικούς όρους η διάκριση καθορίζεται από το πόσο πολύ στάρι κάποιος έχει φυλάξει στην αποθήκη του. Το είδος θησαυρού που συσσωρευόταν από τους Ομηρικούς βασιλείς και η απόσταση που χωρίζει ένα τέτοιο αξιωματούχο, από το κοινό μέλος του δήμου, ανήκουν σε μια σε μια άλλη κοινωνική σφαίρα (κόσμο).

2. Είναι μόνο η ευημερία, που αποκτήθηκε από σκληρή εργασία στην ιδιόκτητη γη του γεωργού, την οποία ο Ησίοδος εξετάζει. Οι βασιλείς για παράδειγμα ήταν καλύτερο να γευματίζουν με την φτωχή τροφή της μολόχας αντί να καταναλίσκουν τα δώρα εκείνων που τυγχάνουν της ευνοίας τους(στίχοι 40-41). Έχει ήδη σημειωθεί ότι τα συμπόσια στα οποία ο Ησίοδος αναφέρεται, πιθανώς περιπτώσεις για θυσίες προς τους θεούς, μπορεί να κατανοηθούν εντός πλαισίου εορταστικών εκδηλώσεων. Ο Ησίοδος συνιστά να καλούνται σε αυτά φίλοι και γείτονες(στίχοι 341-342).

Η τελετή του προσφερόμενου γεύματος στους προσκεκλημένους, φίλους του καλούντος και η κοινή λατρεία των θεοτήτων υπηρετούν την ενδυνάμωση των σχέσεων του καλούντος και των προσκεκλημένων. Εορτές αυτού του είδους προσφέρονται για ανάπτυξη συμμαχιών εντός της κοινότητας, για την δημιουργία δικτύων συνεταιρικότητας και για απόκτηση προσωπικής προβολής/υπόληψης. Το είδος των συγκεντρώσεων που περιγράφει ο Ησίοδος εδώ, δεν λειτουργεί στο να ενώσει και να εκφράσει την ταυτότητα ενός ολόκληρου χωριού και να αφήνει εκτός της σύνδεση χωριστών χωριών. Μάλλον οι συγκεντρώσεις αυτές συνιστούν σύναξη νοικοκυριών από αυτά εντός του χωριού. Δεν εκφράζει την πρόθεση του χωριού να εορτάσει την δική του ταυτότητα ή την πρόθεση ενός ηγέτη να διασφαλίσει την υπεροχή του έναντι της κοινότητας συνολικά, αλλά την επιθυμία των ανεξάρτητων νοικοκυριών να ενδυναμώσουν τους δεσμούς με τα γειτονικά νοικοκυριά και να οικοδομήσουν την υπόληψη των.

Η φήμη (κύδος) και η τιμή (αρετή) εντός της Ησιόδειας κοινότητας έχουν πολύ λίγο να κάνουν με κληρονομική υπεροχή ή με ηρωικές πράξεις στο πεδίο της μάχης. Μάλλον εξαρτώνται από τις φαντασιοπληξίες της αγροτιάς. Η εμπιστοσύνη του Ησιόδου ότι ακόμη και ο Πέρσης πολύ εύκολα μπορεί να

---

¹⁰ Η γενναιοδωρία είναι μια φανερή επιβολή χρέους που θέτει τον αποδέκτη σε μια σχέση ανταπόκρισης προς τον δωρητή όλη την περίοδο που το δώρο δεν ζητείται.

φέρει τον εαυτό του σε ευημερία, δείχνει την ενημερότητα για τον έντονο χαρακτήρα της επιτυχίας στους αγρούς, ή ως εκ τούτου, status/ θέσης εντός της γειτονιάς. Το ευμετάβλητο της ανθρώπινης τύχης και φήμης εξελίσσεται ως το κεντρικό θέμα στο ποίημά του ποιητή.

Η προσεκτική και φειδωλή στάση του Ησίοδου έναντι του μερισμού /sharing μαρτυρεί τα στενά περιθώρια επί των οποίων η ευημερία εξαρτάται. Με όλα όσα έχει πει ο Ησίοδος για τις δυσκολίες επιβίωσης από τη γη δείχνουν ότι και ακόμη οι επιτυχημένοι γεωργοί της Άσκρης κατείχαν από το ένα έτος στο άλλο μικρό πλεόνασμα, διαθέσιμο προς δανεισμό των γειτόνων. Με τον όρο «πλεόνασμα» εδώ αναφερόμεθα στο ποσό που παραμένει εκτός των αναγκών του νοικοκυριού και ως εκ τούτου μπορεί να προσφερθεί στην πολιτική οικονομία για να ενισχύσει την ανέλιξη ενός γεωργού ως ανθρώπου με υπόληψη και τιμή. Ακόμη και ένα μικρό πλεόνασμα πραγματοποιούμενο συνεχώς στη διάρκεια των ετών θα οδηγήσει σε μια σταθερή κοινωνική θέση ανάμεσα στην τοπική ελίτ της Άσκρης. Ένα τέτοιο τακτικό πλεόνασμα παραγόμενο εθελοντικά, θα μπορούσε να έχει λειτουργήσει ως μηχανισμός στην εμφάνιση της ελίτ.

Ο Ησίοδος δεν μας δίνει σαφή μαρτυρία ότι, ένα «φυσικό πλεόνασμα» δηλαδή μια κανονική υπερπαραγωγή σχεδιασμένη ως ασφάλεια σε περίπτωση κακής εσοδείας, αποτελούσε μια στρατηγική εφαρμοζόμενη από τους αγρότες της Άσκρης αν και η φράση του στο στίχο 31 από το έργο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» αναφέρεται σε ένα πλεόνασμα πέραν του ότι χρειάζεται για το νοικοκυριό ως την επόμενη εσοδεία.

Γεωργοί που εμπλέκονται σε αρόσιμη καλλιέργεια αγρών σε μισοάγονες περιοχές, όπως η Ελλάδα, χαρακτηριστικά στοχεύουν στην αποθήκευση μιας ετήσιας εσοδείας πέραν εκείνης για τις ανάγκες του τρέχοντος έτους. Σε περίπτωση αποτυχίας στην απόκτηση αυτού του πλεονάσματος, ακόμη η απλή τάση ενός γεωργού, τα σχέδια να παράγει στην διάρκεια των ετών περισσότερο από τις άμεσες ανάγκες του νοικοκυριού του, θα είναι αρκετά να του επιτρέψουν να συνάψει δάνεια με τους λιγότερο εύπορους γείτονες. Αυτοί θα τον προικίζουν στην κοινότητα με τις ιδιότητες της τιμής και της υπόληψης. Εάν στην διάρκεια των ετών δανειστές και οφειλέτες τείνουν να παραμένουν τα ίδια νοικοκυριά, τότε τα νοικοκυριά των δανειστών καταλήγουν να αποτελούν άρχουσα τάξη.

Ίσως η συνεχής προτροπή του Ησίοδου στην εργασία και η ασφαλής σύνδεση που κάνει μεταξύ τιμής και σκληρού μόχθου θα πρέπει να κατανοηθούν υπ' αυτό το πνεύμα. Ενώ ο Ησίοδος προσεγγίζει την εργασία στην αρχή ως το καλύτερο τρόπο διασφάλισης της επιβίωσης για την δική του οικογένεια, πέραν αυτού, παραγωγή πλεονάσματος, υπερβαίνοντας τις άμεσες ανάγκες της οικογένειας, δίνει τα μέσα για απόκτηση μιας θέσης γοήτρου και επιρροής στην κοινωνία.

Ο Sahlins περιγράφει πως στις κοινωνίες, όπου η τάξη δεν εγκαθίσταται σταθερά, ώστε να είναι κληρονομική, αλλά πρέπει να πραγματώνεται με δι-

αδοχή ηγετών, όπως αυτό-αξιοποίηση του ίδιου του νοικοκυριού με την φιλοδοξία ενός Μεγάλου Άνδρα, λειτουργεί ως εναρκτήριο μηχανισμός για επίδειξη γενναιοδωρίας μέσω της οποίας η ευγενής τάξη αναπτύσσεται.

Υπάρχει η κριτική άποψη του Sahllins ότι η αυτό-αξιοποίηση αποτελεί την πιο αδύναμη βάση για ηγεσία, πλην όμως ο Sahllins δείχνει αυτήν να λειτουργεί εντός του συστήματος γενικής αμοιβαιότητας, η οποία, άπαξ και αποτυπωθεί, μπορεί να αρχίσει επ' ωφέλεια του Μεγάλου Άνδρα, καθιστώντας αυτό ικανό να πραγματοποιήσει και ακόμη να επεκτείνει την εξουσία του.

Η Άσκη του Ησιόδου επίσης δεν φαίνεται να λειτουργεί με το σχήμα της αυτό-αξιοποίησης. Η περιγραφόμενη από τον Ησιόδο γενικευμένη αμοιβαιότητα, δεν μπορεί να διευθύνει το είδος της υποχρέωσης που δημιουργείται υπό την γενικευμένη αμοιβαιότητα και κατά συνέπεια παραμένει ανεπαρκής για να δημιουργήσει διαρκή και καλά δομημένη ιεραρχία-για παράδειγμα το είδος της αυτοδύναμης εξουσίας που απολαμβάνει ο βασιλέας.

Το σχήμα της **ισόρροπης αμοιβαιότητας** που περιγράφεται στο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ», με το περιορισμένο δυναμικό της για αναδιανομή των προϊόντων της κοινότητας ή για τη δημιουργία ανθεκτικών υποχρεώσεων, μπορεί να προαγάγει μάλλον μια κοινωνία χαρακτηριζόμενη από συνεχή, σφιχτό ανταγωνισμό μεταξύ των ευημερούντων νοικοκυριών για υψηλότερη θέση, μια συντηρούμενη κατάσταση ζήλειας, όπου ο γείτονας αντιπαρατίθεται εναντίον του γείτονα καθώς ο καθένας επιδιώκει να κερδίσει μεγαλύτερη υπόληψη και τιμή.

Στις πρώτες σειρές του ποιήματος «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» ο Ησιόδος περιγράφει πως η καλή έρις διεγείρει ακόμη και τον οκνηρό να εργασθεί, όταν αυτός βλέπει πως ο γείτονας ευημερεί καθώς οργώνει, φυτεύει και βάζει τάξη στο σπίτι του (στίχοι 20-24). Στην Άσκη της εποχής του Ησιόδου ένα άτομο με φιλοδοξίες για να γίνει σεβαστό πρέπει να πειθαρχεί στον εαυτό του, να εργάζεται σκληρά και να παράγει καλές εσοδείες, τις οποίες πρέπει να αποθηκεύει. Αυτό το παράδειγμα πυροδοτεί έριδα μεταξύ εκείνων στην κοινότητα που επιθυμούν να εξισωθούν ή υπερβούν την υπόληψή του και την τιμή του. Τέτοια ευημερούντα νοικοκυριά μπορούν να αναμένουν να κληθούν για βοήθεια από τα γειτονικά τους με χαμηλότερη θέση, των οποίων οι ανάγκες υπερβαίνουν εκείνο που έχουν παράγει και που αναγκάζονται να προσβλέπουν προς οικογένειες οι οποίες μπορούν να τους βοηθήσουν. Αυτή είναι η πολιτική οικονομία της Άσκης. Είναι αδύνατο να προκύψει ισχυρή πολιτική ολοκλήρωση ή σταθερή κοινωνική στρωμάτωση σε μια κοινωνία στην οποία η δύναμη των εξατομικευμένων οικονομιών επιβίωσης έχει υποχωρήσει τόσο λίγο προς το συμφέρον της πολιτικής οικονομίας.

Με αυτή την διάταξη η κοινωνία του Ησιόδου κινδυνεύει να εμφανίζεται όπως η κοινωνία των Κυκλάπων του Οδυσσέα ή η κοινωνία διακεκριμένων μονάδων, οι οποίες συνθέτουν το εσωτερικό μοντέλο παραγωγής του Sahllin. Ο δεσμός του ενιαίου στη γενική αντίληψη της κοινότητας εμφανίζεται να είναι σε μεγάλο βαθμό απών. Αλλά μια τέτοια σύγκριση θα πάει πολύ μα-

κρια διότι **τα ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ** αποκαλύπτουν το περίγραμμα ενός αρχέγονου συστήματος ανταλλαγής βασιζόμενο σε έναν τύπο ισόρροπης αμοιβαιότητας. Άμεση, αμοιβαία, συναλλαγή, με τις πράξεις παράδοσης - πληρωμής, χωρισμένες μέσα στη διαδρομή του χρόνου, επιτρέπει ένα νοικοκυριό να μετατρέπει το πλεόνασμα του σε απαίτηση έναντι του πλεονάσματος ενός άλλου νοικοκυριού στο εγγύς μέλλον.

Ο στοιχειώδης μηχανισμός κοινωνικής συσσώρευσης υποστηρίζει μια εξίσου στοιχειώδη ιεραρχία εντός του χωριού. Διακρίνουμε στην Άσκη του Ησίοδου μια κοινωνία εξελισσόμενη προς ένα σύστημα γενικευμένης αμοιβαιότητας, ικανό να επιφέρει μεγαλύτερη αλληλεξάρτηση και πιο απότομη ιεραρχία. Αυτή συνδέεται με την ανεκτή καθυστέρηση μεταξύ αποδοχής του δανείου τροφίμων από ένα γείτονα και της εξόφλησής του. Τούτο σημαίνει ότι η Άσκη μπορεί να κινείται προς μεγαλύτερη περιπλοκότητα κάτω από την οποία τα όρια της θα καθοριστούν και η συμμετοχή της ως μέλος θα εξαρτηθεί από τα όρια της γενναιοδωρίας του βασιλέα, μιλάμε για διευρυνόμενη σφαίρα της πολιτικής οικονομίας.

Όπως έχουν τα πράγματα ο Ησίοδος παρουσιάζει μια εικόνα ομάδας νοικοκυριών τα οποία αξιοποιούν τις οικογένειες με σκοπό να ανταγωνισθούν για ένα καθεστώς με επιρροή εντός του χωριού. Όμως κανένας δεν επέτυχε να αποκτήσει προβάδισμα επί των άλλων και να εγκαταστήσει εαυτόν επί της κεφαλής του χωριού. Η αποτυχία μπορεί να οφείλεται ως επί το πλείστον στο γεγονός ότι στην πλειοψηφία τους οι κάτοικοι της Άσκης μέχρι αυτό το σημείο δεν είχαν τουλάχιστον προβλέψει πιεστικό πλεονέκτημα από τα κόστη, τα οποία η γενικευμένη αμοιβαιότητα και η μεγαλύτερη περιπλοκότητα θα επέβαλαν σ' αυτούς. Οι Ασκραίοι είχαν αντισταθεί/αντιπαλέψει τη διαδικασία συγκέντρωσης και στρωμάτωσης, την εμφάνιση της βασιλείας, διότι δεν θεωρούσαν τα οφέλη μιας τέτοιας ηγεσίας ότι αξίζουν τις ζημιές που φέρνει. *Αντιμετωπίζουμε, έτσι, στην Άσκη μια περίπου ασταθή ομάδα ανθρώπων επιρροής- ένα συμβούλιο γερόντων- οι οποίοι τελούν υπό κλειστό ανταγωνισμό μεταξύ των, αλλά, λαμβανόμενοι ως ενιαίο σύνολο συνθέτουν μια πρώτη ελίτ για το χωριό.*

Πρέπει να υποθέσουμε ότι το επίπεδο του περίπλοκου συστήματος ισχύος της πόλης, περιγραφόμενο από τον Ησίοδο, αντανακλά τόσο τις ανάγκες όσο και τους πόρους μιας απομακρυσμένης και αραιοκατοικημένης κοιλάδας, καθώς η Ελλάδα προερχόταν από την Σκοτεινή Περίοδο. Ακόμη ένας τέτοιος κοινωνικός σχηματισμός ήταν αναμφίβολα πολύ εύθραυστος στο να αντέξει στις πιέσεις που θα ασκούσαν επάνω του από τη νεογέννητη πόλη καθώς η αρχαϊκή περίοδος διατηρούσε κεκτημένη ταχύτητα.

Η υπόληψη και τιμή των κοινωνικών σχηματισμών έδωσαν μια σχετικά αναιμική ισχύ στα χέρια αυτής της ρευστής ελίτ του χωριού. Ενώ ο Ησίοδος μπορεί να απειλήσει, να κολακεύσει, να ικετεύσει και να κηρύξει προς τον Πέρση, είναι ξεκάθαρο ότι, άπαξ και αυτός έχει αποκόψει τον εαυτό του, η πειθώ είναι το μόνο μέσο να γυρίσει τον Πέρση από τους βασιλείς.

ΟΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ

Από την μελέτη όλων των αναφορών περί των βασιλέων στο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» ο Ησίοδος τους τοποθετεί εκτός του χωριού, στην πόλη των Θεσπιών. Από εκεί μπορούν να ασκούν περιορισμένη επιρροή επί της Άσκρης, η οποία παραμένει εκτός της πολιτικής οικονομίας των Θεσπιών. Το ερώτημα παραμένει εάν η Άσκρη δεν είχε δικό της τοπικό ηγεμόνα. Παρατηρείται μια αναπτυσσόμενη συναντίληψη ότι ο βασιλέας ήδη ήταν αναπόσπαστο πρόσωπο στις ελληνικές κοινότητες της **Σκοτεινής Περιόδου**, πράγμα το οποίο δικαιολογούσε την προσδοκία εντοπισμού ενός τέτοιου ατόμου σε ένα χωριό της πρώιμης αρχαϊκής περιόδου.

Ο γνωστός καθηγητής Bintliff εξετάζει τις εγκαταστάσεις ομάδων ανθρώπων της **σκοτεινής εποχής** και καταλήγει ότι: «με αφθονία πόρων αλλά και με έλλειμμα ανθρώπινου δυναμικού για να τους αξιοποιήσει πλήρως, με το εμπόριο μεγάλων αποστάσεων ελαχιστοποιημένο, με την εξαφάνιση των βασιλέων, των γραφειοκρατών και φόρων, ένας θα μπορούσε να επανέρχεται σε μια κατάσταση κοινωνικής ισότητας με πολιτική εξουσία περιοριζόμενη σε κοινές αποφάσεις των ενήλικων ανδρών σε αυτόνομα χωριουδάκια ή αγροτικές συγκεντρώσεις».

Ο Bintliff συνεχίζει να υποστηρίζει επίσης, ότι αυτή η άποψη πρέπει να αναθεωρηθεί ενόψει διαφόρων παραγόντων, όπως:

- Η συνεχής κατάληψη/κατοχή συγκεκριμένων σημαντικών θέσεων από τους Μυκηναϊκούς χρόνους στη διάρκεια της σκοτεινής εποχής.
- Η διαφοροποίηση των θέσεων της σκοτεινής εποχής σε μεγαλύτερες και μικρότερες κοινότητες ως τον 8^ο αιώνα σε ένα αυξανόμενο ανταγωνιστικό τοπίο.
- Η ανακάλυψη σε μερικές ανασκαφείς θέσεις από την σκοτεινή περίοδο και την πρώιμη αρχαϊκή περίοδο, σχετικά μεγάλων κτηρίων, ερμηνεύθηκε ως το σπίτι του ηγέτη του χωριού¹¹.

Φυσικά, η εν πολλοίς επιβίωση της λέξης βασιλεύς, ο τίτλος ενός υποταγμένου Μυκηναϊκού επίσημου, μαρτυρεί τη συνέχεια κάποιας ανώτερης ηγεσίας διαρκούς της σκοτεινής περιόδου. Ο Έλληνας επιστήμονας Αιινιάν Μαζαράκης παρέχει μια εξαντλητική έρευνα της εμφάνισης μεγάλων κτηρίων στις εγκαταστάσεις κατά τη σκοτεινή περίοδο. Αυτές οι εγκαταστάσεις χαρακτηρίζονται είτε ως τόποι λατρείας ή ως κατοικία του άρχοντα / κυβερνήτη.

Ο Μαζαράκης παραδέχεται ότι είναι δύσκολος ο ακριβής προσδιορισμός της χρήσης αυτών των κτηρίων. Αλλά εάν δεν είναι τα οικήματα βασιλέων, το μέγεθος τους έτσι κι αλλιώς προσφέρει αλάθητη μαρτυρία για την ύπαρξη ενός επιπέδου πολιτικής οικονομίας στις εγκαταστάσεις αυτές, διότι είναι

---

¹¹ Όλα αυτά δείχνουν την παρουσία επίσημων ηγετών στις εγκαταστάσεις της Σκοτεινής Περιόδου.

δύσκολο να φαντασθούμε πως θα μπορούσαν να έχουν κατασκευαστεί τέτοια κτήρια χωρίς ευρεία συμμετοχή της κοινότητας.

Από ένα σύνολο 183 εγκαταστάσεων που εξέτασε ο Μαζαράκης αναγνώρισε 27 ως οίκημα του κυβερνήτη. Κατά πόσον περισσότερες εγκαταστάσεις της σκοτεινής περιόδου μπορεί να αποκαλύψουν τέτοια μεγάλα κτήρια και ειδικότερα κατά πόσον η Άσκη μπορεί να κρύβει ένα τέτοιο κτήριο του κυβερνήτη παραμένει ακόμη ανοιχτό.

Ο Μαζαράκης συμπεραίνει, επίσης, ότι στη διάρκεια της σκοτεινής περιόδου δεν υπήρχε ομοιόμορφος τύπος διακυβέρνησης στον ελληνικό κόσμο. Ούτε η κοινωνικοπολιτική εξέλιξη προχώρησε με τον ίδιο ρυθμό σε όλες τις περιοχές. Η προφανής ένδειξη για την αντοχή ενός τέτοιου θεσμού (βασιλέως) θα είναι οι ευρύτεροι συνεχείς οικισμοί που αναφέρει ο Bintliff.

Από άλλον ερευνητή σημειώνεται ότι τέτοιοι οικισμοί αποτελούν εξαιρέσεις για την σκοτεινή περίοδο, όπου οι οικισμοί τείνουν να είναι σποραδικοί, μικροί και σχετικά με μικρή ζωή. Ενώ εμφανίζεται περισσότερο βέβαιο τώρα παρά προηγουμένως ότι υπήρχε κάποιο είδος ιεραρχικής ηγεσίας στη σκοτεινή περίοδο, πιθανώς στις γραμμές ενός Big Man όπως προτείνει ο Whitley. Καθίσταται επίσης σαφέστερο ότι ευρείες γενικεύσεις περί της σκοτεινής περιόδου είναι επικίνδυνες. Ακριβώς το ίδιο, πιστεύει και ο A. Edwards, πολλοί θα είναι απρόθυμοι να παραδεχθούν ότι ένα ελληνικό χωριό του τέλους του 8^{ου} π.χ αιώνα ή στις αρχές του 7^{ου} αιώνα, περίοδος που έζησε ο Ησίοδος, θα μπορούσε να υστερεί ενός βασιλέως ή ενός άλλου τύπου διαστρωματωμένης ηγεσίας. Ο ίδιος συνεχίζει να γράφει ότι υπάρχει μια παραδοχή στο επιχειρημά του ότι μια κοινότητα δεν θα υποφέρει τα έξοδα που συνδέονται με την ιεραρχία. Εκτός και αν μια ελίτ εκτελεί λειτουργία η οποία είναι αναγκαία για την ίδια την κοινότητα και μέσω αυτού του ρόλου ασκεί έλεγχο επί των σημαντικών πόρων ή δραστηριοτήτων της. Διαφορετικά δεν υπάρχει βάση για την δύναμη της ελίτ.

Ο Bintliff αναγνωρίζει ακριβώς αυτό το πρόβλημα και τονίζει ότι η διαθεσιμότητα ανεκμετάλλευτης γης στη σκοτεινή περίοδο θα μπορούσε να εμποδίσει τις ελίτ από τον έλεγχο των πολιτών, δια της μονοπώλησης της γης και ότι οι ίδιες οι συνθήκες θα καθιστούσαν ικανές τις απογοητευμένες οικογένειες απλά να εγκαταλείψουν τους οικισμούς εάν έρχονταν σε σύγκρουση με τον βασιλέα.

Με σκοπό να ξεπεραστούν τα εμπόδια προς την ανάδειξη μιας ιεραρχίας υπό τις συνθήκες της σκοτεινής περιόδου, ο Bintliff προτείνει ότι οι πιο ευτυχισμένες οικογένειες επένδυσαν στην απόκτηση μεγάλων κοπαδιών. Αυτά υποστήριξαν στη συνέχεια πολυδάπανα συμπόσια με κρέας και ένα συμβολισμό προβολής των κοπαδιών ως βάση για θέση Big Man ή βασιλέως.

Η ερώτηση που παραμένει να μελετηθεί, είναι: πόσο πολύ ιεραρχία, πόσο πολύ πραγματική ισχύ διαθέτουν τέτοια συμπόσια και εορτές; Ένας τέτοιος ηγέτης είναι ισότιμος του βασιλέως που αναφέρεται από τον Όμηρο;

Ο Ομηρικός βασιλεύς παρουσιάζεται ως ένα διευρυμένο σύνολο κοινωνικών ρόλων και ενδείκτης αξιωμάτων. Ο βασιλεύς εμφανίζεται να υπηρετεί σε πρώτη φάση ως ο ηγέτης της κοινότητας στον πόλεμο. Διατηρεί ακολουθία ενόπλων συμπολιτών, ένα οίκημα για την ψυχαγωγία τους με εορτές, άλογα, όπλα και θησαυροφυλάκιο. Ένας κήρυκας ακολουθεί τον βασιλέα και το νοικοκυριό του περιλαμβάνει τον ποιητή και πολλούς εξειδικευμένους δούλους. Ακόμη ο Ομηρικός βασιλεύς διατηρεί σχέσεις με άτομα από άλλες πόλεις. Οι σχέσεις αυτές βασίζονται σε εορταστικές εκδηλώσεις ανταλλαγής δώρων. Επί πλέον ο βασιλεύς αναζητά για σύζυγό του γυναίκα από μια οικογένεια ελίτ από άλλη πόλη. Ο βασιλεύς ζει ξεχωριστά από τους συμπολίτες του και διακρίνεται γενεαλογικά. Το γένος τον οδηγεί πίσω σε ένα θεϊκό προγεννήτορα. Ο βασιλεύς τελικά, κατέχει ένα πύργο, ένα αγρόκτημα της επιλογής του, το οποίο του παραχωρήθηκε εκ μέρους της κοινότητας και συντηρεί μεγάλα κοπάδια. Αυτοί οι πόροι μαζί με την μετοχή του στα λάφυρα από πολέμους και πειρατείες, επιτρέπουν στο βασιλέα να λειτουργεί ως κέντρο αναδιανεμητικής οικονομίας, δια της οποίας ολοκληρώνεται η κοινωνία σε ένα δίκτυο αμοιβαιότητας και ενισχύεται το δικό του νοικοκυριό ακόμη περισσότερο.

Εάν αξιολογηθεί ο βασιλεύς με τους όρους:

1. Κατηγορίες πολέμου
2. Εμπόριο
3. Τεχνολογία
4. Διαχείριση κινδύνου

τότε αυτός εκπληρώνει πολλαπλούς ρόλους.

Κυρίως όμως ο βασιλεύς προσεγγίζεται με τον χαρακτήρα ηγέτη στον πόλεμο. Όμως η ιδιοκτησία μεγάλων πλοίων χρησιμοποιούμενων στον πόλεμο τοποθετούν αυτόν στο να ελέγχει σημαντική τεχνολογία. Ο έλεγχος των πλοίων συνάδει και με την διεξαγωγή εμπορίου μεγάλων αποστάσεων. Η αναδιανεμητική οικονομία την οποία αυτός ορχηστρώνει υπηρετές φυσικά ως μέσον διαχείρισης κινδύνων.

Η Άσκη εκ του ασφαλούς δεν μπορεί να υποστηρίξει το ισοδύναμο του Ομηρικού βασιλέως. Η διαχείριση του εμπορίου και του κινδύνου είχαν οργανωθεί στο επίπεδο του μεμονωμένου νοικοκυριού. Ομοίως ο Ησίοδος δεν αναφέρεται σε όποια τεχνολογία-άρδευση πεδινών εδαφών, σε πλοία, δρόμους -τα οποία θα απαιτούσαν ευρεία οργανωμένη προσπάθεια της κοινωνίας.

Εάν επιθυμούμε να υποθέσουμε ένα είδος ανώτερης ηγεσίας για την Άσκη, αυτό που μένει ως επιλογή μας είναι για κάποιο τύπο πολεμικού ηγέτη. Αυτό συνάδει με τη γενικότερη εικόνα της Άσκης που έχει αποδοθεί από τον Ησίοδο, δεδομένου ότι μια τέτοια ηγεσία δεν βασίζεται σε μια διευρυμένη πολιτική οικονομία και η εξουσία της είναι πολύ περιορισμένη.

Παρά την πλήρη σιγή του Ησιόδου για ένα τέτοιο πρόσωπο στην Άσκη δύσκολα επιχειρηματολογεί υπέρ της παρουσίας πολεμικών αρχηγών. Εξί-

σου αποκλείει να διαγράψουμε την παρουσία του στο χωριό. Κάλλιστα μπορεί να λεχθεί ότι σε ένα ποίημα αφιερωμένο στην καλή έριδα, αναφορές στον πόλεμο, ένας τύπος κακής έριδας(στίχοι 14-15), αποφεύγονται.

Τα ίδια ταυτόχρονα αισθήματα εξάρτησης και εχθρότητας, που αισθάνονται μικρότεροι οικισμοί απέναντι σε μεγαλύτερους, πιο καλά οργανωμένος γείτονας τα οποία θα μπορούσαν να οδηγήσουν τους Ασκραίους να στηριχθούν στους βασιλείς των Θεσπιών για δικαιοσύνη, θα μπορούσαν επίσης να οδηγήσουν αυτούς να προτιμούν το δικό τους αρχηγό στον πόλεμο.

Ακόμη εάν ένας τέτοιος θεσμός μετρούσε πολύ περισσότερο από μια περίπτωση επιθυμίας να ακολουθήσει ένα άτομο, του οποίου το θάρρος και η κρίση ήταν σεβαστά στο χωριό, τότε θα μπορούσαμε να περιμένουμε την παρουσία στην Άσκη μιας ομάδας πολεμιστών –οι οποίοι θεωρούν τους εαυτούς τους άριστους και οι οποίοι ξεχωρίζουν τους εαυτούς των εξαιτίας της χρήσης των όπλων. Όμως το ποίημα δεν αναφέρεται σε επιδείξεις φιλοξενίας και πολυτελών αγαθών ή την διατροφή αλόγων και κατασκευή όπλων, φαινόμενα που συνδέονται με ομάδες πολεμιστών. **Την μόνη σταθερή αξία που ο Ησίοδος καταχωρεί στο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» είναι εκείνη της επιτυχίας στην γεωργία.**

Στην αρχή του δεύτερου βιβλίου Οδύσσειας ο Όμηρος συνοψίζει μια περίπτωση φορτισμένη σκηνή, μια συνέλευση στην οποία προήδρευε ο βασιλεύς. Αυτή η ασυνήθης κατάσταση κάνει την σκηνή αυτή ιδιαίτερου ενδιαφέροντος στην ερώτηση της κοινωνικής ιεραρχίας στο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ». Ο πολέμαρχος Αιγύπτιος (οδύσεια 2.26-27) στην πράξη παρατηρεί ότι μια τέτοια αγορά έχει να συγκληθεί από τότε που ο Οδυσσέας έφυγε για την Τροία. Το σχόλιο του Αιγύπτιου δηλώνει ότι είναι ένα εξαιρετικό επεισόδιο να συγκληθεί μια τέτοια συνέλευση εν απουσία ενός νομιμοποιημένου βασιλέως. Εξίσου ενδιαφέρον παραμένει το γεγονός ότι εν απουσία του βασιλέως είναι ο γερασμένος από τα χρόνια Αιγύπτιος ο οποίος εγείρεται να καλέσει τη συνάντηση στην τάξη και όχι ο Τηλέμαχος, ο υιός του απόντος βασιλέως, ούτε ένας από τους μνηστήρες, για παράδειγμα ο Αντίνοος ή ο Ευρύμαχος, οι οποίοι τους είναι όλοι βασιλείς ή υιοί των βασιλέων. Παρόντες στη συνέλευση είναι οι λαοί, οι κοινοί, προς τους οποίους ο Τηλέμαχος απευθύνεται, οι μνηστήρες της μητέρας του και ο Τηλέμαχος, ο ίδιος. Ακριβώς πριν ο Αιγύπτιος εγερθεί να ομιλήσει μας έχει λεχθεί ότι ο Τηλέμαχος πήρε την θέση του πατέρα του και οι γέροντες έκαναν χώρο γι' αυτόν (Οδ. 2.13-14). Αυτή η λεπτομέρεια μας λέει ότι εντός της συνέλευσης, οι γέροντες συγκροτούσαν μια ξεχωριστή ομάδα γύρω από την θέση του βασιλέως. Ο πολέμαρχος Αιγύπτιος, ο οποίος όπως μαρτυρεί ο Όμηρος είχε καμπουριάσει από τα γεράματά του, αλλά ο νους του γνώριζε μύρια πράγματα (στίχοι Οδ. 2.16).

Αργότερα στα ίχνη της ομιλίας του Αντίνοου και σε άλλη κρίσιμη στιγμή στη σκηνή, είναι ο Χαλιθέρης, επίσης ένας γέροντας, ο οποίος εγείρεται να ερμηνεύσει του Διός τον οϊωνό. Ο Όμηρος μας λέγει ότι ο Χαλιθέρης υπερβαίνει την γενεά του στην ερμηνεία των όρνων (Οδ.2.157-159). Τελικά ο Μέ-

ντωρ, ακολουθώντας την απόκριση του Τηλέμαχου στον Ευρύμαθο, ο γέροντας προς τον οποίο ο Οδυσσεύς εμπιστεύθηκε την φροντίδα του νοικοκυριού του (Οδ. 2.225-27) ξεκινάει την τελική σειρά στη σκηνή εκτοξεύοντας επίπληξη τόσο προς τους μνηστήρες για τις βιαιοπραγίες των, όσο και προς τον δήμο για την αδιαφορία τους για όσα γίνονται στο σπίτι του Οδυσσέα.

Το πρόβλημα που αντιμετωπίζει η πόλη της Ιθάκης είναι η απουσία νόμιμης πολιτικής εξουσίας λόγω της απουσίας του Οδυσσέως. Ενώ ο Τηλέμαχος και οι μνηστήρες ομιλούν ως αντίπαλοι κατηγορούντες και αμυνόμενοι προ της συνέλευσης, είναι οι γέροντες, προφανώς άτομα κύρους και θέσης, οι οποίοι εν απουσία του Οδυσσέως τελειώς φυσικά, αναλαμβάνουν έναν ρόλο εξουσίας στην κοινωνία, κατευθύνοντας τη συνέλευση και προσπαθώντας να οδηγήσουν την κοινωνία σε μια τακτοποίηση.

Τέτοια νόμιμη πολιτική εξουσία όπως εκεί στην Ιθάκη παραμένει ενσωματωμένο σε αυτούς τους γεροντότερους της πόλης, μια άτυπη Ιθακήσια γερουσία. Αυτή η σκηνή συνεπάγεται ότι υπάρχει ένας άλλος δεσμός της εξουσίας στην κοινωνία, ασθενέστερος του βασιλέως, αλλά επί του οποίου ο βασιλεύς στηρίζεται και είναι έτοιμος να επιβεβαιώσει αυτήν την εξουσία, όταν μια κρίση συμβαίνει στην κορυφή. *Εάν ο θεσμός του βασιλέως αντιπροσωπεύει ένα επίπεδο ιεραρχίας και περιπλοκότητας πέραν του τι υπάρχει στο χωριό του Ησιόδου, τότε η εικόνα αυτής της πολιτείας που διευθύνεται δια της συμβουλής και επιρροής των γερόντων μπορεί να μην απέχει πολύ από ότι ο A.Edwards έχει προτείνει για την Άσκη.*

Η Οδύσσεια εκδοχή αυτού του θεσμού μπορούσε να είναι ασθενέστερη από ότι θα βρεθεί στην Άσκη, διότι οι γέροντες της Ιθάκης φροντίζουν να υπερασπισθούν τα συμφέροντα του αγαπημένου τους βασιλέα και για να πράξουν έτσι, έπρεπε να αντιμετωπίσουν τον εκφοβισμό των βασιλέων από τις άλλες κοινότητες. Στην ουσία, εισηγείται ο Edwards ότι ο προσωρινός περιορισμός της κεφαλής του πολιτικού συστήματος της Ιθάκης αποκαλύπτει κάτω από αυτό το θεσμικό του προκάτοχο.

Για την Άσκη, το σχήμα ιεραρχίας που εκεί υπήρχε, ήταν η ηγεσία των ανδρών της αρετής του Ησιόδου. Με άνεση παραδέχεται ο A.Edward ότι οι βασιλείς στο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» είναι αβέβαιοι. Αν και πιστεύει ότι έχει κάνει την πιο ισχυρή παρουσίαση που τα τεκμήρια επιτρέπουν, δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι τα αποτελέσματα είναι απόλυτα οριστικά. **Θεωρεί ο ίδιος ότι είναι πολύ απίθανο ότι οι βασιλείς είχαν εγκατασταθεί στην Άσκη για απονομή δικαιοσύνης παρά τις Θεσπιές, αλλά και δεν αποκλείεται.** Ακόμη και αν ήταν έτσι η μόνη δραστηριότητα που ο Ησιόδος επιτρέπει σε αυτούς είναι η εκδίκαση υποθέσεων σε εθελοντική βάση.

Ο Ησιόδος δεν κάνει νύξη του μηχανισμού δια του οποίου οι ελίτ παραμένουν στην εξουσία, ούτε για τις λειτουργίες που εκτελούν. Ομοίως τα συμπεράσματα του Edwards που αφορούν στην ιεραρχία της Ησιόδειας Άσκης ευρίσκονται σε ασυμφωνία με ότι ο ίδιος θεωρεί τη διαμορφούμενη συναντί-

ληψη ότι ο βασιλεύς, ένας ηγέτης της τάξης του Big Man ή ένας αρχηγός ήταν πανταχού παρών στις ελληνικές κοινότητες αυτής της περιόδου.

Ακόμη εάν πρέπει να απορρίψουμε την επιρροή των βασιλέων των Θεσπιών επί της Άσκλης δεν θα μπορούσε να έχει υπάρξει ένας τοπικός βασιλέας στην Άσκλη;

Φυσικά το επιχείρημα εκ της σιωπής, ότι ο Ησίοδος πουθενά δεν θυμίζει ένα τέτοιο πρόσωπο, δεν μπορεί καθ' αυτό να είναι οριστικό. Η παρουσία ενός τέτοιου προσώπου στην Άσκλη δεν θα υποβάθμιζε την κεντρική θέση του Edward ότι, τα μοντέλα της Αθήνας του Σόλωνα και η αγροτική κοινωνία δεν είναι συμβατά με την εικόνα που ο Ησίοδος δίνει για την Άσκλη, και κατά κάποιο τρόπο ένας Ασκραίος βασιλεύς θα ενισχύσει την θέση του Edward. Ένας τοπικός βασιλεύς στην Άσκλη θα λειτουργήσει να στενέψει το όριο μεταξύ Άσκλης και Θεσπιών, το οποίο ο Πέρσης απειλεί να παραβιάσει. Αποφεύγει ο Edward να προτείνει μια τέτοια ηγεσία για την Άσκλη διότι ο Ησίοδος δεν δίνει καμία βάση για την ύπαρξή της. Δεν υπάρχει απόδειξη στα «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» για τον έλεγχο της γης από μια ελίτ ή για ένα σύστημα κοινωνικής συσσώρευσης ή δια κανόνων ανάδειξη ηγεσία στον πόλεμο. Σαφώς ο Edward δεν αποκλείει ότι στην Άσκλη υπήρχε ιεραρχία και διάφορα επίπεδα πλούτου, αλλά αποκλείει μόνον ότι ο Ησίοδος δίνει κάποια ένδειξη ότι έφθασαν ένα τέτοιο βαθμό ώστε να είναι ικανοί να υποστηρίξουν τον βασιλέα. Σε μεγαλύτερες εγκαταστάσεις ή σε περισσότερο πυκνοκατοικημένες περιοχές, ένας υψηλότερος βαθμός διαστρωμάτωσης πιθανώς ήταν ο κανόνας, αλλά δεν εμφανίζεται να είναι η περίπτωση της Άσκλης.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Ησίοδος δεν δίνει μαρτυρία για ύπαρξη εξωτερικών σχέσεων μεταξύ χωριού και της άρχουσας ελίτ, οι οποίες είναι διακριτές στις αγροτικές κοινωνίες. Αυτή η ιεραρχία μεταξύ των χωρικών και της ελίτ, με σχέσεις εκμετάλλευσης, είναι σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνη για την αλληλεξάρτηση και εσωτερική ιεραρχία του αγροτικού χωριού.¹²

Διακινδυνεύεται η υπόθεση ότι, όλοι οι παραδοσιακοί καλλιεργητές, όχι απλώς οι χωρικοί, προσβλέπουν να ελαχιστοποιήσουν κινδύνους και να μεγιστοποιήσουν πηγές δυνητικής βοήθειας στην διάρκεια της κρίσης. Οι χωρικές κοινωνίες χαρακτηρίζονται, μάλλον από την πρόσθετη ένταση επί των μέσων επιβίωσης λόγω της υποχρέωσης προς μια μη γεωργική ελίτ. Αυτό το βάρος της υποχρέωσης/οφειλής μειώνει το πλεόνασμα σε καλούς καιρούς και ωθεί τα νοικοκυριά εγγύτερον στο χείλος του γκρεμού στους άσχημους καιρούς.

Τα χαρακτηριστικά σχήματα συνεργασίας εντός των αγροτικών χωριών είναι το προϊόν αυτής της κατάστασης. Αυτόνομοι καλλιεργητές, όπως αυτοί που περιγράφονται στο «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ», μπορούν εύκολα να εκτιμήσουν ότι το κόστος τέτοιων στρατηγικών, σε όρους ιεραρχίας και διατήρησης των πόρων των νοικοκυριών, να υπερβαίνει τα οφέλη.

Η γειτονιά όπως ο Ησίοδος την χαρακτηρίζει είναι πολύ αδύναμη δομή να υποστηρίξει μια ισχυρά αντίληψη του συνόρου, την παράδοση ενός τόπου ή μια αίσθηση μέλους του χωριού. Πράγματι, η απουσία μιας καλόανεπτυγμένης γενικής αμοιβαιότητας μεταξύ νοικοκυριών (για παράδειγμα ένα σύστημα κοινωνικής συγκέντρωσης) αφήνει την ιδιότητα μέλους του χωριού γυμνή από κάποιο ευρύ πλεονέκτημα και τα σύνορα του χωριού κενό περιεχομένου.

Εντός του αγροτικού χωριού, η ιεραρχία, η διασφάλιση της επιβίωσης, και η ενδοκοινωνική συνεργασία καθεμία ενισχύει τις άλλες. Ακόμη η ιδεολογική ολοκλήρωση και η πρακτική ωφελιμότητα του συστήματος ενισχύεται από την πίεση που ασκείται επί της κοινωνίας από μια εξωτερική ελίτ. Κατά τον Edward τα «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» δεν αποτυπώνουν ίχνος τέτοιας διαρρύθμισης των θεσμών, εθίμων και δυνάμεων.

Μάλλον αντί «μιας κοινωνίας σταριού» ο Ησίοδος απεικονίζει ένα **ανεξάρτητο χωριό, στο οποίο υπάρχουν μόνον ελάχιστοι διαχωρισμοί στον πλούτο ή την κοινωνική θέση.** Η εξουσία στη Άσκη είναι ανεπίσημη και βασίζεται στο κύρος του ατόμου, όχι στην ηλικία, το αξίωμα, ή κάποιο σχήμα κληρονομικού καθεστώτος. Τα μέλη αυτής της κοινότητας δεν συνδέονται μεταξύ των δια επίσημων νομικών υποχρεώσεων, δια απολογισμού προς μια υψηλότερη αστική αρχή, ή δια σχέσεων μακρόχρονης οικονομικής εξάρτησης. Μάλλον οι χαλαρότεροι δεσμοί εγγύτητας (γειτονίας) και της ευ-

---

¹² Με όρους αυτής της εσωτερικής οργάνωσης πιστεύει ο Edward ότι η Άσκη πάλι πέφτει πολύ κάτω από το επίπεδο περιπλοκής, χαρακτηριστικό της χωρικής κοινωνίας.

καιριακής συνεργασίας επί του αμοιβαίου πλεονάσματος είναι ότι καθιστούν την Άσκη ως μια κοινότητα. Ο Ησίοδος μας δίνει μια γρήγορη όψη μιας κοινότητας, η οποία είναι ολιγότερο σύνθετη, ολιγότερη διαστρωματωμένη, ολιγότερον ολοκληρωμένη από ότι παρατηρούμε στον Όμηρο.

Η απουσία κάθε μαρτυρίας για συνεργατική εργασία σε περιόδους εποχικών πιέσεων χρόνου και η προφανής αδυναμία της δέσμευσης μερισμού μπορούν από κοινού να δείξουν είτε μια κοινότητα να επιβιώνει κάτω από συνθήκες τελικού ελλείμματος ή αλλιώς συνθήκες γενικής ασφάλειας και διαθεσιμότητας πόρων, οι οποίοι προλαμβάνουν κάθε ανάγκη για σχηματοποιημένη συνεργασία ή μερισμό. Η αισιοδοξία του Ησιόδου για την αποτελεσματικότητα της σκληρής εργασίας επιχειρηματολογεί για την δεύτερη εκδοχή. Κατά την άποψη του Edward ο χαρακτήρας της Ησιόδειας κοινότητας, η απουσία ιεραρχίας ή συγκέντρωσης και το χαμηλό επίπεδο συνεργασίας μεταξύ νοικοκυριών, προκύπτουν από την αυτονομία της απέναντι στον εξωτερικό έλεγχο και στην πρόσβαση σε σχετικά άφθονους πόρους.

Ο Morris υποστηρίζει ότι η Δημοκρατία του 5^{ου} αιώνα βασιζόταν στην «ισχυρή αρχή της ισότητας», δηλαδή σε μια επικρατούσα άποψη ότι όλα τα μέλη της κοινωνίας είναι εξίσου εξουσιοδοτημένα να λαμβάνουν αποφάσεις για την διεξαγωγή των δημόσιων/κοινών υποθέσεων. Ο Morris συνδέει αυτή την πολιτική φιλοσοφία ειδικά με την τάξη των πολιτών τους οποίους ονομάζει «μέσους» ή «μεσαία τάξη», οι οποίοι αρχίζουν να σχηματίζουν τον πυρήνα των ελληνικών κοινοτήτων κατά τον 8^ο αιώνα. Αυτή η μεσαία τάξη κατέλαβε την κοινωνική ζώνη μεταξύ της ελίτ (άρχουσα τάξη, δηλαδή πλούσια άτομα), και των πτωχών, άνθρωποι ανίκανοι να υποστηρίξουν τους εαυτούς τους και τα κτήματά τους. Κατά τον χρόνο της δημοκρατικής πόλης, η μεσαία τάξη ήταν περισσότερο θέμα στάσης και τρόπου. Ο μέσος δοκίμαζε περιορισμούς, απλοποιημένες αρμοδιότητες και δεν επιτρεπόταν οι επιθυμίες του να υπερβαίνουν την μετριοπάθεια.

Η επιδίωξη εκ μέρους της μεσαίας τάξης της προσωπικής διάκρισης και αποτελέσματος υποβαθμιζόταν με προτίμηση υπέρ μιας εορτής της υπεροχής και τη φήμη της πόλης ή τη συλλογική ταυτότητα όλων των μεσαίων. Οι αξίες των αρχαίων και η παραχώρηση προνομίων στην πόλη υπεράνω των ατόμων λειτούργησε ως η βάση /θεμέλιο για συναντίληψη εντός της πόλης.

Ο Hanson εστιάζει την έρευνά του επίσης στην ίδια ομάδα πολιτών, τους μεσαιούς, τη τοποθετεί μεταξύ πλουσίων και φτωχών, ιδιαίτερα με την ιδιότητα τους ως οπλιτών και ανεξάρτητων μικροκτηματιών. Οι συνθήκες ζωής αυτής της μεσαίας τάξης καλλιέργησαν μια παράδοση ησυχασμού, πείσματος, αυτοπεποίθησης και σεβασμού της σκληρής εργασίας. Η δυναμική της αρχαίας κοινωνίας τροφοδοτείται κατά την άποψη του Hanson με τον αγώνα αυτής της ομάδας να κερδίσει επίσημη πολιτική δύναμη αντίστοιχη της δικής της οικονομικής και στρατιωτικής σημασίας. Ο Morris έχει χαρακτηρίσει τον Ησίοδο, όπως αυτός παρουσιάζεται μέσα από το ποίημα του «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» ως το «μέσο ενσαρκωμένο άνθρωπο» ισχυριζόμενος ότι το ποίημα αυτό

είναι το αρχαιότερο παράδειγμα μιας ιδιόμορφης κεντρικής ελληνικής αντίληψης της καλής κοινωνίας και ως μια κοινωνία μεσαίων αγροτών. Ο Hanson έχει την άποψη ότι το «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» εξηγεί τις αξίες και την προοπτική της μεσαίας τάξης. Η προκατάληψη του Ησιόδου με την εργασία, αυτοπεποίθηση και αυτάρκεια καθώς και η κλίμακα της καλλιεργούμενης γης, τον θέτουν στην μεσαία παράδοση.

Και οι δυο Morris και Hanson, προβάλλουν την κλειστή σχέση που υπάρχει μεταξύ του <<ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ>> και της ιδεολογίας του κλασσικού μέσου, φωτίζοντας έτσι τη γενεαλογία της ύστερον δημοκρατικής ιδεολογίας. Αλλά η απόδοση στον Ησιόδο της θέσης/status ως ενός αληθινού ατόμου μεσαίας τάξης φαίνεται να τίθεται υπό ερωτηματικό κατά τον Edwards. Ο Edwards υποστηρίζει ότι η Άσκη είναι μια κοινότητα χωρίς μια επίσημη και διακριτική ελίτ καθώς προς το σημείο ότι υπάρχει στην Άσκη ένα καθεστώς ιεραρχίας, ο Ησιόδος ομιλεί ως ένα μέλος υψηλής τάξης, ένα άτομο κύρους και τιμής.

Οι αξίες που το «ΕΡΓΑ ΚΑ ΗΜΕΡΑΙ» προάγουν δεν είναι εκείνες του πολίτη/citizen, οποίος τοποθετείται κοινωνικά μεταξύ μιας ελίτ γαιοκτημόνων και πτωχών, είναι οι αξίες ενός χωρικού που ζει εκτός της διαστρωμάτωσης του συστήματος των πόλεων. Η Άσκη στερείται των συνεργατικών θεσμών της πόλης, μια πολιτική οικονομία, εντός της οποίας οι αξίες (όπως τις προβάλλουν οι Morris και Hanson) λειτουργούν. Ως συνέπεια ο οίκος και το άτομο διεκδικούν πρωτοπορία στο «ΕΡΓΑ ΚΑ ΗΜΕΡΑΙ» η οποία έρχεται σε αντίθεση στην ιδεολογία της μεσαίας τάξης της πόλης. **Στην πράξη ο αγώνας του Ησιόδου για τον καθημερινό μόχθο, την αυτάρκεια του νοικοκυριού και η ευγένεια των μικρών ατόμων προέκυψαν ως αντίδραση έναντι της πόλης.**

Ακόμη η αντίληψη του Ησιόδου ως επιτυχημένου αγρότη, ο οποίος προσδοκά να ασκήσει επιρροή στην κοινότητά του και ο οποίος εκθειάζει την σκληρή εργασία, απαιτεί ίση δικαιοσύνη, αποφεύγει την τεμπελιά και την πολυτέλεια, συνιστά ειδική πρόκληση για τους μέσους της κλασσικής περιόδου, ακόμη και αν οι συνεργατικοί, ιεραρχημένοι θεσμοί της ιθαγένειας - οπλίτες, φύλακες και πολιτεία, απουσιάζουν από τον κόσμο του. Η μαρτυρία του «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» υποδηλώνει ότι η ιδεολογία του μέσου προστατεύει τις αξίες και την παράδοση των χωριών, πηγαίνοντας πίσω στην Σκοτεινή Περίοδο, η οποία προηγήθηκε της ανάδειξης της πόλης. Οι μεσαίοι ο ίδιοι, επίσης, αναμφίβολα είναι οι κληρονόμοι αυτών των προηγούμενων χωρικών, οι οποίοι στο πέρασμα των γενεών κατά κάποιο τρόπο πέτυχαν να υπερασπιστούν την θέση τους ενάντια στην πίεση την οποία η ελίτ των πόλεων ήταν σε θέση να εκδηλώσει /ασκήσει επ' αυτών. Εδώ για ακόμη μία φορά τα «ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ» παρέχουν ένα κομμάτι όχι της ιστορίας της πόλης αλλά της προϊστορίας της.